

55468

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**ŞANLIURFA MERKEZ İLÇE TARIM İŞLETMELERİNDE
SÜT SIĞIRCILIĞININ EKONOMİK ANALİZİ ÜZERİNE
BİR ARAŞTIRMA**

Şehmus RÜZGAR

**Yüksek Lisans Tezi
Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı**

**1996
ŞANLIURFA**

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ŞANLIURFA MERKEZ İLÇE TARIM İŞLETMELERİNDE
SÜTSİĞİRCİLİĞİNİN EKONOMİK ANALİZİ ÜZERİNE
BİR ARAŞTIRMA

Yüksek Lisans Tezi
Şehmus RÜZGAR

Prof. Dr. M. Yaşar ÜNLÜ
Enstitü Müdürü

Bu tez 12/02/1996 tarihinde aşağıdaki juri tarafından değerlendirilerek oy birliğiyle kabul edilmiştir.

Danışman Üye

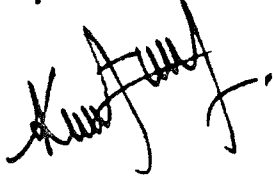
Üye

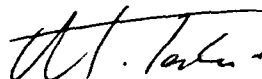
Üye

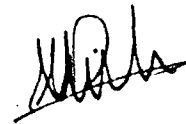
Y.Doç.Dr. Bahri KARLI

Doç.Dr. M.Ali TESBİ

Y.Doç.Dr. Mithat DİREK

I

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

ŞANLIURFA MERKEZ İLÇE TARIM İŞLETMELERİNDE SÜT SIĞIRCILIĞININ EKONOMİK ANALİZİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Şehmus RÜZGAR

Harran Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı
1996, Sayfa:36

ÖZET

Bu çalışmada, Şanlıurfa merkez ilçe tarım işletmelerinde süt sığırları yetiştiriciliği yapan işletmelerin ekonomik analizi yapılmıştır. İşletmelerin incelenmesinde grup analizi metodu uygulanmış ve alt grupların oluşturulmasında süt ineği başına saf kâr esas alınmıştır. İşletme karı üzerine etki eden faktörler incelenmiş, başarılı işletmeler ile başarısız işletmelerin yapısı ortaya konulmuştur. Başarılı işletmelerde süt ineği başına saf kar 31.160.000 TL iken, başarısız işletmelerde bu değer 15.158.000 TL olarak bulunmuştur.

II

ABSTRACT

Masters Thesis

**THE ECONOMIC ANALYSIS RESEARCH
IN MILK PRODUCTION FARM'S
IN THE MIDDLE OF ŞANLIURFA**

Şehmus RÜZGAR

Harran University
Graduate School of Natural and Sciences
Department of Agricultural Economics

1996, Page: 36

This study, the economic analysis of milk cows production farm's that are found in the center town of Şanlıurfa were done.

In determination of milk cows production farm's, "the group analysis" method was used and in the forming of subgroups the net profit per milk cow was taken. As a result, the affecting factors on the net profit of production farm's were determined and which ones are successfull and which ones not was showed while in succesfull farm's the net profit per milk cow was 31.160.000 in unsuccesfull farms was 15.158.000 TL.

III

TEŞEKKÜR

Bu tezin planlanmasında, düzenlenmesinde ve anket sonuçlarının değerlendirilmesinde yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Bahri KARLI 'ya ve kaynak temini hususunda emeği geçen Doç. Dr. M.Ali TESBİ hocama ve ayrıca Sütçü İmam Üniversitesi Öğretim Üyelerinden Yrd. Doç. Dr. Mithat DİREK'e yardımlarından dolayı teşekkür eder, saygılar sunarım.

Şehmus RÜZGAR

IV İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
TEŞEKKÜR	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÇİZELGE LİSTESİ	VI
1. GİRİŞ	01
1.1. Çalışmanın Önemi	01
1.2. Araştırmanın Amacı	01
2. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR	
3. MATERYAL VE METOD	
3.1. Materyal	04
3.2. Metod	04
3.2.1. Grup Analiz Metodu	04
3.2.2. İşletmelerin Seçimi	04
3.2.3. İşletmelerin Alt Gruplara Ayrılması	05
3.2.4. Sonuçların Yorumlanması	06
3.2.5. Grup Analiz Yönteminin Üstün ve Eksik Tarafları	06
3.2.6. İşletmelerin Envanter Kıymet Takdirinde Kullanılan Metodlar	07
3.2.7. İşletmelerin Yıllık Faaliyet Sonuçlarının Tesbitinde Kullanılan Metodlar	07
4. BÖLGE HAKKINDA GENEL BİLGİLER	
4.1. Araştırma Alanının Genel Tanımı	09
4.1.1. İklim Özellikleri	10
4.2. Bölgenin Sosyal Yapısı	10
4.2.1. Nüfus	10
4.2.2. Eğitim	11
4.3. Ekonomik Yapı	12
4.3.1. Tarım	12
4.3.1.1. Tarım İşletmelerinin Yapısı	13
4.3.1.2. Bitkisel Üretim	13
4.3.1.3. Hayvansal Üretim	14

5. ARAŖTIRMA BULGULARI VE TARTIŖMA	
5.1. Arazi Kullanım Durumu	16
5.2. Nüfus ve İŖgücü Durumu	16
5.2.1. Nüfus Durumu	16
5.2.2. İŖgücü Durumu	17
5.3. İncelenen İŖletmelerde Sermaye Durumu	17
5.3.1 İŖletmelerdeki Hayvan Sermayesi	19
5.4. İncelenen İŖletmelerde Hayvansal Üretim	21
5.5.İŖletmelerdeki Hayvansal Üretim Masrafları	22
5.5.1.Üretim Masrafları	22
5.5.2.Yem ve Diğer Masraflar	24
5.5.3.Süt Maliyet Hesabı	27
5.6. Hayvansal Üretimdeki Gayri Safi Üretim Değerı ve Brüt Kâr	28
5.7. İncelenen İŖletmelerin Grup Analiz Metoduyla İncelenmesi	29
6. SONUÇ VE ÖNERİLER	33
7. KAYNAKLAR	35

ÇİZELGE LİSTESİ

Çizelge 1-	Arazilerin Niteliklerine Göre Dağılımı	12
Çizelge 2-	Şanlıurfa İlinde Tarım İşletmelerinin Varlıklarına Göre Dağılımı	12
Çizelge 3-	Merkez İlçede Tarım Ürünlerinin 1994 Yılı Ekiliş Alanı	14
Çizelge 4-	Şanlıurfa İlinde ve Merkez İlçede Hayvan Varlığı	15
Çizelge 5	İncelenen İşletmedeki Nüfus Durumu	16
Çizelge 6	İncelenen İşletmelerde Sermayenin Fonksiyonuna Göre Sınıflandırılması	20
Çizelge 7	Hayvansal Üretim	21
Çizelge 8	İşletmedeki Süt Durumu	22
Çizelge 9	İncelenen İşletmelerde Süt Üretim Masrafları	24
Çizelge 10	Yem Masrafları	25
Çizelge 11	İşletme Gruplarına Göre Değişen Masraf Unsurları	26
Çizelge 12	İncelenen İşletmelerde Hayvansal Üretimde Masrafların Genel Toplamı	26
Çizelge 13	Süt Üretimi İle İlgili Başarı Ölçüleri	28
Çizelge 14	İncelenen İşletmelerde Gayri Safi Üretim değeri ve Brüt Kâr	29
Çizelge 15	İşletmelerin Grup Analiz Kriter Çizelgesi	31

1. GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Önemi

Ekonomik kalkınma çabalarımızda, halen itici güç konumunda rol oynayan tarım sektöründe birim alandan ve birim hayvandan elde edilen verim düşüktür. Bu nedenle mevcut üretim kaynaklarından daha etkili yararlanılması, artan nüfusun daha sağlıklı beslenebilmesi, istihdam imkanlarının daha da artırılması ve döviz girdisi temin etmesi gibi nedenlerden dolayı planlama çalışmalarının yapılması zorunluluk arz etmektedir.

Tarım sektörü içinde hayvansal üretim faaliyeti önemli bir yer teşkil etmektedir. Hayvansal üretim faaliyeti ülkemiz nüfusunun dengeli bir şekilde beslenmesine ve hayvansal besinlerin yeterince sağlanması açısından önemi oldukça büyüktür. Ancak Türkiye hayvan mevcudu bakımından büyük bir potansiyele sahip olmasına rağmen, hayvancılık üretim faaliyetinden sağlanan verim ve gelir, istenilen düzeyde değildir. Bunun başlıca nedeni ise hayvanlarımızın ekseriyetinin verimi düşük yerli ırklardan olması, beslenme yetersizliği ve meraların ekonomik olarak kullanılmamasıdır.

Tarım işletmelerinde ekonomik sonuçlar bir işletmeden diğerine önemli farklılıklar gösterebilmektedir. Bu nedenle, aynı bölgede ve aynı üretim kolunda faaliyet gösteren işletmeleri incelemek, işletmeler arasındaki farklılığın nedenlerini ortaya koymak, başarılı ve başarısızlık durumlarını irdelemek büyük önem arz etmektedir.

Şanlıurfa ilinde GAP'ın gerçekleşmesi sonucu sulanan alanlarda yem bitkileri üretimi artacak ve bunun sonucu olarak süt sığırcılığı yaygın hale gelebilecektir. Bunun için, süt sığırcılığı işletmelerinde verimin artırılması ve maliyetlerin düşürülmesi, yapılan çalışmalar sonucu ortaya konan bilgiler ışığında olabilecektir.

Üretim kaynaklarının etkili kullanılması işletmeler düzeyinde yapılan planlı çalışmalara bağlıdır. Yapılan planlar sonucu işletmeler entansif üretime yönelecek ve bunun sonucu olarak verimlilik artabilecek ve kaynaklar daha etkin kullanılacaktır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırma GAP alanı içinde yer alan Şanlıurfa Merkez İlçe tarım işletmelerinde süt sığırcılığı yetiştiriciliği yapan işletmelerin analizini yaparak, işletme kârı üzerine etki eden faktörleri ortaya koymak ve başarılı işletmelerle başarısız işletmelerin yapılarını incelemek amacıyla yapılmıştır.

2. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

ABAY (1974), Ziraat İşletmeciliğinde kullanılan önemli analiz metodları isimli çalışmasında grup analiz metodunun safhaları ve uygulamaları hakkında bilgi vermiştir.

BURTON, NELON ve RICHARDSON (1975), ABD Oklohoma eyaletinde süt üretimi gelir ve maliyetleri konusunda bir çalışma yapmışlardır. 80 ineklik ve inek başına 544,3 kg/süt veren bir işletmenin sürü büyüklüğü ve verim açısından en etkin olacağı belirtilerek, böyle bir işletmenin verilerini kullanmışlardır. Veriler güvenilir kayıt tutan işletmelerden, ticari yem ve ekipman şirketlerinden, kredi veren kuruluşlardan, sütçülük ve yem uzmanlarından, süt satış organizasyonlarından ve çiftlik hayvan komisyoncularından temin edilmiştir.

AÇIL ve İNAN (1976), Eskişehir Merkez ve Alpu ovası tarım işletmelerinde süt maliyetleri ve bunu etkileyen faktörler üzerine yaptıkları çalışmada, 1-5 ve 6-10 ineğe sahip olan işletme gruplarını karşılaştırmışlardır.

AKIN ve ESEN (1976), Ege, Çukurova, Marmara, Orta Anadolu bölgelerinde süt sığırcılığı işletmelerinde verimlilik ve ekonomik analizleri üzerinde bir çalışma yapmışlardır. İşletmelerde masrafının sırasıyla % 61.1'ini yem, % 22.1'ini amortisman, faiz ve % 0.9 'unu işgücününün olduğunu belirtmişlerdir.

ARAS ve İZMİRLİ (1976), tarafından İzmir şehir yöresinde ahır sütçülüğü yapan ihtisaslaşmış süt işletmelerinden seçilen bir grup ekonomik yönden incelenmiş ve üretim maliyetleri hesap edilmiştir. Süt maliyetleri içerisinde en önemli payı ortalama % 51' i ile yem masraflarına ait olduğu belirtilmiştir. Başarılı işletmelerde 1 kg sütün 199.8 kuruş, başarısız işletmelerde 354.6 kuruş ve bütün işletmelerin ortalaması ise 288.3 kuruş olduğunu hesaplamışlardır.

AYYILDIZ (1978), Erzurum ili köylü işletmelerinde inek sütü maliyetleri ile ilgili çalışma yapmıştır. İşletmeler küçüldükçe maliyetlerin arttığını tesbit etmiştir. Ayrıca çiftçilerin süt üretim maliyetlerini düşürebilmeleri için masraf azaltıcı ve inek başına verim artırıcı tedbirleri almaları ve maliyetin üstünde bir taban fiyat konulması gerektiğini belirtmektedir.

YURDAKUL (1980), yapmış olduğu çalışmada grup analiz metodu uygulanması en kolay olan ve bu kolaylığına karşın önemli sayılabilecek bilgiler alınabilen bir metod olduğunu, özellikle muhasebe kayıtlarına dayalı olmayan ve dolayısıyla kesinliğinden emin olunamayan verilerin analizi için çok uygun olduğunu ve bu metodun ülkemizde geniş ölçüde kullanıldığını ifade etmektedir.

KAHYA (1982), İzmir bölgesinde entensif süt üretim projesinde süt sgirciliği işletmelerinde verimlilik ve ekonomik analizleri üzerine bir çalışma yapmıştır. Uygulamalar ekonomik yönden değerlendirilmiştir. Yem giderlerinin toplam giderler içerisinde % 53 oranı ile en büyük paya sahip olduğunu belirtmiştir. Net kârın işletmelerin büyüklüğü ile doğru orantılı olarak artığı belirlenmiş,ayrıca süt ve yem fiyatları arasında dengesizliğin olması yıl boyunca çalışma gerektirdiği halde sütçülük faaliyetlerinin tatminkr bir gelir getirmemesi ve tarımsal kredi faizlerinin yüksek olması, çiftçilerin süt sgirciliği faaliyetinden vazgeçmesine sebep olduğu ifade edilmiştir.

BONSODA ve LEHAR (1983), tarafından Hindistan' ın Kolhabur bölgesinde manda süt üretim maliyetleri üzerine yapılan bir çalışmada, çiftliklerde işletme masraflarının % 84 ' n kaba ve kesif yem masraflarının oluşturduğunu ve işletme masrafları içinde büyük bir paya sahip olduğu tesbit edilmiştir.

YAVUZ (1987), Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesinde İnek sütü maliyetleri isimli çalışmasında işletmenin ekonomik analizini ve inek sütü maliyetini hesap etmiştir.

3. MATERYAL VE METOD

3.1. Materyal

Araştırmanın temel materyalini, Şanlıurfa ili merkez ilçede süt sığırcılığı faaliyet koluna yer verilen işletmelerinden anket yoluyla elde edilen veriler oluşturmuştur. İşletmelerinde veriler Ocak-Şubat 1995 yılında derlenmiştir.

Böylece Şanlıurfa Merkez ve çevre köyleri etüd alanı olarak seçilmiştir. Araştırmayı esas teşkil eden işletmeler Şanlıurfa Merkez, Kızlar, Tülmen, Akziyaret, Çiflik, İlhan, Sağça, Akçahisar, Kıyas, Yenice, Hancağız ve Abdurrahmandede köylerindeki ahır sütçülüğü yapan işletmeler populasyon olarak kabul edilmiştir.

Araştırma alanındaki tarım işletmelerinde süt ineği bulunduran tarım işletmeleri sayısı az olduğundan, popülasyonun tamamı araştırmaya alınmış ve 20 adet işletme sahibi ile görüşme yapılmıştır. Bu bilgilerin yanısıra konuyla ilgili literatür ve istatistiki verilerle birlikte, Tarım İl Müdürlüğü bilgilerinden de yararlanılmıştır.

İşletmelerin süt sığırcılığı faaliyet kollarının analizi için "Grup Analizi Metodu" seçilmiştir. Bu metodun seçilmesindeki amaç başarılı ve başarısız işletmelerin yapısını ve özelliklerini ortaya koymaktadır.

3.2. Metod

3.2.1. Grup Analiz Metodu

Grup analiz yöntemini kısaca "Homojen bir grup tarım işletmesinde, önemli olan bir ekonomik kriteri etkileyen faktörlerin araştırılması ve etkisinin yönünün belirtilmesi için işletmelerin gruplara ayrılarak incelenmesidir" şeklinde tanımlayabiliriz. Tanımdaki ekonomik kriter çoklukla birime düşen kârdır (Birim alana veya birim hayvana). Yöntemin esası analiz edilecek işletmelerin, elde ettikleri birim kâr esas alınarak, alt gruplara ayırmak ve etkisi araştırmak istenen çeşitli faktörlerin bu alt gruplarda ve işletmenin tümünde aldığı değerleri incelemektir. İşletme analizleri bir bölgede yer alan çeşitli tipik işletmelerin yapılarını öğrenmek ve gelirlerini arttırabilmeleri için bu işletmelere nasıl yön verilmesi gerektiğini saptamak bakımından büyük önem taşımaktadır.

Özellikle muhasebe kayıtlarına dayalı olmayan ve dolayısıyla kesinliğinden emin olmayan verilerin analizi için çok uygun olmasıdır.

3.2.2. İşletmelerin Seçimi

Bütün analiz yöntemlerde olduğu gibi grup analiz yönteminde de analiz edilecek verilerin toplanacağı işletmelerin seçimi büyük önem taşımaktadır. İşletmelerin seçiminde

Bütün analiz yöntemlerde olduğu gibi grup analiz yönteminde de analiz edilecek verilerin toplanacağı işletmelerin seçimi büyük önem taşımaktadır. İşletmelerin seçiminde bazı nitel (kalitatif) ve nicel (kantitatif) kriterlere dikkat edilir. Nitel kriterler herhangi bir ölçü birimiyle ölçülmeksizin dikkate alınan kriterlerdir. İşletme analizi yaparken, işletmelerin aynı coğrafi bölgede yer almaları ve aynı tipte olmaları dikkate alınacak ilk koşuldur. Ancak yalnızca bu koşullar işletmelerin homojenliğini sağlamaya yeterli değildir. İşletmelerin seçiminde bir takım nicel kriterlere de yer vermek gerekir. Örneğin aynı bölgede yer alan işletmelerin analiz edilmesiyle bulunan sonuçların geçerli olması için işletmeler arasında çok büyük farklılıkların olmaması gerekir. Çok küçük işletmelerle çok büyük işletmelerin, tamamen makinalı tarım yapan işletmelerle makinalaşmamış işletmelerin, sulu işletmelerle kuru işletmelerin birlikte analiz edilmesi doğru değildir. Bu nedenle üretimi ve karlılığı önemli ölçüde etkileyebilecek bir takım kriterler ele alınarak işletmelerin homojen olup olmadıkları araştırılır ve homojenliği bozan işletmeler analiz dışında bırakılarak homojen bir grup elde etmeye çalışılır. İşletmelerin homojenliğini kontrol için dikkate alınacak kriterlerin seçimi araştırmacıya aittir. Ancak, genel olarak, 2-4 önemli (süt ineği adedi, süt ineği adedi / E.İ.G.B.) kriterin homojenlik kontrolünde yeterli olabileceğini söylemek mümkündür. Örneğin, işletme genişliği, toplam işgücü, işletme sermayesi, makine sermayesi, çeşitli üretim şubelerin (örneğin hayvancılığın) toplam G.S.Ü.D. içindeki payı gibi kriterler veya işletmelerin niteliğine ve araştırmanın amacına göre eklenebilecek diğer kriterlerden homojenlik kontrolünde ve dolayısıyla işletmelerin seçiminde yararlanabilir (Yurdakul 1976).

Şanlıurfa Merkez İlçe tarım işletmelerinde süt sığırcılığı şubesine yer veren 20 işletmeye ait veriler ve bu verileri grup analiz yöntemiyle incelemeye alındığında, nitel kriterleri bakımından homojenlik sağlanmıştır. Zira işletmeler aynı bölgede yer almaktadır ve işletmelerin sadece süt sığırcılığı şubeleri incelenecektir.

İşletmelerin nicel kriterler bakımından homojen olup olmadıkları kontrol için süt ineği sayısı, makine sermayesi, süt üretim miktarını esas aldığımızı düşünelim. Buna göre birbirine benzer olan işletmeler homojen bir grup oluşturacaklardır.

3.2.3. İşletmelerin Alt Gruplara Ayrılması

Grup analiz yöntemin uygulanabilmesi için işletmelerin alt gruplara ayrılması gerekir. Çoklukla rastlanılan, işletmelerin başarılı, orta ve başarısız olmak üzere üç gruba ayrılır. Ancak işletme adedi fazla ise orta işletmeleri bir alt grup olarak almaktan vazgeçmek ve onun yerine tüm işletmeler ortalamasını koymak daha doğrudur (Marsal, 1973).

İşletmeleri gruplara ayırabilmek için kâr durumlarına göre büyükten küçüğe doğru sıralanır. Kâr olarak işletmelerin veya incelen üretim şubesinin toplam kâr değil birime düşen kâr alınır (örneğin; bir dekara düşen kâr veya bir süt ineğine düşen kâr). En yüksek kârı elde

edilen işletmeler başarılı, en düşük kâr elde edilen işletmeler başarısız kabul edilerek alt gruplar oluşturulur. Her alt grupta en az 4-5 işletme bulunması yeterlidir (Cordonnier ve Ark 1970). Ancak uygulamada çoklukla alt gruplara 5-25 arasında işletme alınır. İki alt grup arasında yeteri sayıda işletme kalmıyorsa bu işletmeler “orta işletmeler” alt grubunu meydana getirir. Yeteri sayıda işletme kalmamışsa orta işletmeler yerine tüm işletmelerin ortalaması dikkate alınır. Alt gruplar saptandıktan sonra her alt gruptaki ortalama birim kâr ve incelenmek istenen bütün kriterlere ait ortalamalar hesaplanır ve bir veya daha fazla sayıda tablo haline getirilir (Yurdakul 1976).

3.2.4. Sonuçların Yorumlanması

Bu safha analizin en önemli safhasıdır. Yorumlamayı şüphesiz en iyi araştırmayı gerçekleştirenler yapabilir. Zira yorumlama sırasında kriterlerin değerleri yanısıra araştırmacının verileri elde ederken öğrendikleri ve araştırma yaptığı sahadaki genel bilgileri de önem taşır. Yorumlamada özellikle bir alt gruptan diğerine gittikçe azalan veya çoğalan değerlere dikkat edilir. Zira bu tür kriterler büyük olasılıkla kâr üzerine etkili olan kriterlerdir. İşletmeler arasında süt satış fiyatı fazla fark etmemekle birlikte, sütü daha ucuza mal eden işletmelerin başarılı oldukları sütün daha ucuza mal edilmesinde, süt veriminin de payı bulunduğu zira başarılı işletmelerde süt veriminin diğerlerine oranla yüksek olduğu söylenebilir. Süt veriminin yüksek olmasına bir ölçüde konsantre yemin daha fazla kullanılması da etkilidir. Başarılı işletmelerde daha fazla süt ineği bulunmakta ve makina sermayesinin yüksekliği ile süt ineğinin fazlalığı işgücününün daha iyi değerlendirmesini sağlamaktır.

Araştırmacı, kâr üzerine etki edebilecek tüm kriterlerin çeşitli alt gruplarda aldığı değerleri gördükten ve böylece işletmelerin yapısını, başarılı ve başarısız işletmeler arasındaki farkları saptadıktan sonra, tecrübesi ve bilgisiyle başarısız veya yeterince başarılı olmayan işletmelere yön vermek, onların nasıl daha kârlı çalışabileceklerini bildirmek ve hatta tüm bölge için önerilerde bulunmak imkanına sahip olur (Yurdakul 1976).

3.2.5. Grup Analiz Yönteminin Üstün ve Eksik Tarafları

Grup analiz yöntemin diğer analiz yöntemlerine göre en üstün tarafı çok basit oluşudur. Derin matematik bilgisine, bilgisayara gerek duyulmaksızın bu yöntemle işletme analizleri yapmak mümkündür. Türkiye’de üniversiteler ve bazı araştırma kuruluşları dışında geliştirilmiş analiz yöntemlerini uygulama olanağı fazla değildir. Buna karşılık grup analiz yöntemi kolaylıkla anlaşılabilen ve uygulanabilen bir yöntemdir. Örneğin ilçe Ziraat Mühendisleri bu yöntemle ilçelerdeki tarım işletmelerinin yapılarını öğrenme ve buna göre işletme sahiplerine önerilerde bulunma imkanına sahip olabilirler (Yurdakul 1976).

Bu yöntemin diğeri bir önemli üstünlüğü muhasebe kayıtlarına dayalı olmayan veriler için en uygun yöntem olmasıdır (Carlos - Marsal 1969). Ülkemizde tarım işletmelerinden derlenen bilgiler çoklukla işletme sahibinin hafızasına dayalı bilgilerdir. Tarım işletmelerimizde muhasebe kayıtları tutulması fazla gelişmemiştir. Bilindiği gibi geliştirilmiş analiz yöntemlerinin uygulanmasında çok sıhhatli verilere gerek duyulmaktadır ve sonuçta çok kesin konuşulabilmektedir. Grup analiz yönteminde ise daha çok eğilimler bildirilmekte olduğundan çok kesin olmayan verilerle dahi bu yöntemi uygulamak mümkündür. Ayrıca bu yöntemi üreticilerinde kolaylıkla anlayabilmesi, fazla zaman almaması, pahalıya mal olmaması yönetimin üstün tarafları arasında sayılabilir.

Bu yöntemin üstün taraflarına karşılık, diğeri analiz yöntemlerine göre bazı eksik yönleri de bulunmaktadır. Bunların başında sadece eğilimleri bildirmesi, başkaca bilgi vermemesi gelir. Grup analiz yönteminin bir diğeri eksik yanı hangi kriterin karı daha fazla etkilediğini bildirmemesidir. Ancak yukarıda bildirilen sakıncalar araştırmacının tecrübesi, bölgeyi ve işletmeleri iyi tanınması ve araştırmayı yaptığı daldaki bilgileri ile oldukça azaltılabilir.

3.2.6. İşletmelerin Envanter Kıymet Takdirinde Kullanılan Metodlar

Toprak varlığının kıymet takdirinde bir dekar tarım arazisinin bölge alım satım ortalaması esas kabul edilmiştir.

Toprak ıslahı bina ve diğeri inşaat varlığının kıymet takdirinde yeni olanlar için maliyet bedeli esas alınmış, eskilerin kıymeti yeniden inşa bedelinin eskime ve yıpranma durumuna göre intibak ettirilerek takdir edilmiştir.

Nebat varlığında arazi ile beraber tesbit edilen kıymetten çıplak toprak değeri düşürülerek tarla demirbaşında maliyet bedeli esas alınarak kıymet takdiri yapılmıştır.

Alet makına varlığında yeni aletler için maliyet bedeli eskilerin bugünkü değeri, hayvan varlığında satın alınanlar için maliyet bedeli işletmede yetiştirilenler için emsal bedeli esas alınmıştır.

Malzeme mühimmat varlığının kıymet takdirinde ise satın alınanlar maliyet bedeli, işletmeden sağlananlardan çiftlik avlusu fiatı kullanılmıştır.

Nakit mevcudu ve alacakların tesbitinde yetiştiricinin ifadesi esas alınmıştır.

3.2.7. İşletmelerin Yıllık Faaliyet Sonuçlarının Tesbitinde Kullanılan Metodlar

İşletmelerin yıllık faaliyet sonuçları Ocak-Şubat 1995 üretim yılına aittir. Burada işletme sonuçlarının tesbitinde izlenen yol ve kullanılan metodları aşağıda açıklamıştır.

Gayri safi hasılayı oluşturan unsurlar:

Hayvansal üretimdeki gayri safi üretim değeri, hayvansal ürünlerin değerleri ile yıl içinde meydana gelen prodüktif demirbaş değer artışlarının toplanması ile bulunmuştur. Süt sığırcılığı işletmelerinde inek sütü buzağı ve gübre değerlerin tutarı toplanarak gayri safi üretim değeri oluşturulmuştur.

a- İncelenen işletmelerde gayri safi üretim değerini oluşturan inek sütü satış tutarı: Süt üretiminin tahmininde işletmelerde mevcut bütün ineklerin süt verimleri işletmeler olarak ayrı ayrı ele alınmış; günlük ortalama süt verimi üreticiden elde edilen bilgilere göre saptanmıştır. Böylece süt verimi bir laktasyon dönemine göre elde edilen süt miktarı süt satış fiyatı ile çarpılarak süt satış tutarı hesaplanmıştır.

b-Buzağı değeri, bir yıla kadar olan buzağuların yıl sonu değeri esas alınmıştır. Anket esnasında üreticinin beyanı dikkate alınarak değerleri hesaplanmıştır.

c-Gübre değeri, bölgede tarımsal sanayinin fazla gelişmediğinden dolayı hayvansal gübre pek satılmamaktadır. Fakat satılan gübre satış tutarı üzerinde, stok gübre ise standart bir römork gübresinin bölge ortalama fiyatı esas alınarak değerlendirilmiştir.

d-Prodüktif canlı değer artışları, süt inekleri için kıymet değişimi % 5-25, süt ineğinin değerinin faiz karşılığı hesaplanmıştır (Aksöz 1971).

Hayvan varlığı envanter kıymet değişimi şu formülü de kullanmıştır.

$HSEKD = YSD + SHD + ETHD - (YBD + SAHD)$ formülünde ;

HSKED : Hayvancılık Şubesi Hayvan Envanteri Kıymet Değişimi

YSD : Sürünün Yıl Sonu Değeri

SHD : Satılan Hayvan Değeri

ETHD : Evde Tüketilen Hayvanların Değeri

YBD : Yıl Başında Hayvan Değeri

SAHD : Satın Alınan Hayvan Değeri

şeklinde ifade edilmektedir. Böylece hesaplanan envanter kıymet değişimi pozitif olduğunda gayri safi hasılaya, negatif olduğu zaman müşterek masraflar dahil edilmiştir (Aras ve İzmirli 1976). İşletmelerin faaliyet kolunun analizinde grup analiz metodu kullanılmıştır. Alt gruplar oluşturmasında süt ineğinin başına saf kâr esas alınmıştır. Saf kârın hesaplanmasında aşağıdaki formül kullanılmıştır :

Saf Hasıla = GSH - İşletme Masrafları

İşletme Kârı = GSH - Üretim Masrafları

4. BÖLGE HAKKINDA GENEL BİLGİLER

4.1 Araştırma Alanının Genel Tanımı

Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Orta Fırat Bölümünde bulunan Şanlıurfa, doğuda Mardin, kuzeydoğuda Diyarbakır, kuzeybatıda Adıyaman, batıda Gaziantep ve güneyde Suriye ile çevrilmiş bir (sınır şehridir) şehirdir.

Şanlıurfa ili güneydoğu Torosların orta kısmının güney etekleri üzerindedir. İlin kuzeyinde yer alan dağlar ve yüksek tepeler genellikle güneye doğru gittikçe azalır. Büyük ovalar güney yarısındadır. Sıra tepeler oldukça yaygın olup, bunlar arasında batıdan doğuya doğru sıralanan verimli tarım alanları Suruç, Harran, Viranşehir ve Hilvan ovalarıdır.

Şanlıurfa ilinin toplam yüzölçümü 1.902.057 hektardır. İl toprakları Türkiye yüzölçümünün yaklaşık % 3' ünü kapsar. Tabii yapısı tarımsal faaliyete son derece elverişlidir. Hayvancılık genellikle mera sistemine dayalı olarak yürütülmektedir. Kurak iklim, yetersiz otlaklar, yetersiz bakım, beslenme rejimi nedeniyle hayvan varlığının büyük bir bölümü düşük verimli ve küçük yerli ırklardan oluşmaktadır (Anonymous, 1988).

İl hayvancılığının ülke genelindeki yeri % 3.3 düzeyinde olmasına rağmen hayvansal üretimde bu pay % 2.9' dur. Kültür ırkı hayvan yetiştiriciliği tam olarak yerleşmemiştir. Hayvan yetiştiriciliği daha çok küçük aile işletmeleri halinde yürütülmektedir.

Bu işletmelerde elde edilen sütün pazarlanması yönünden en büyük eksiklik organizasyonun olmamasıdır. Yetiştirici, sütünü çoğunlukla dar imkanlarıyla şehir merkezindeki market, süpermarket ve pastahanelere satmaktadır.

Bölgede mandıra veya süt toptancılarının olmaması nedeniyle alıcılar ve satıcılar arasında yazılı anlaşma esası gelişmemiştir. Bu durum yetiştiriciler yönünden önemli bir dezavantaj olmaktadır. Alıcılar süt fiyatını kendi istedikleri seviyede tutabilmektedirler. Süt çabuk bozulan bir madde olduğundan yetiştirici bir çok hallerde düşük fiyatla sütünü satmak durumunda kalabilmektedir. Süt üretim maliyetlerinin en önemli unsuru yem masraflarıdır. Yem fiyatlarının bir önceki döneme göre çok yüksek olması, görüşülen bütün yetiştiriciler yem fiyatlarının yüksekliğinden ve sanayi yeminin istenilen kalitede olmayışından yakınmışlardır.

Son olarak bölge yetiştiricilerinden de genel olarak bahsetmek yerinde olacaktır. Gerek popülasyon tesbit çalışmalarında, gerek survey esnasında bölge ahır sütçülüğü yetiştiricisi ile yakın temaslar sağlamak mümkün olmuştur. Yetiştiricilerin, kültür ırkı hayvan yetiştirme, bakım, beslenme tekniği yönünden oldukça zayıf ve tecrübesiz oldukları gözlenmiştir. Hayvan beslenmesi belli plan veya program dahilinde yapılmadığından, gelişigüzel beslenme usullerini uygulanmaktadır. Yetiştiricilerin en zayıf noktalarından biri

de hayvan hastalıkları ve mücadelesi hakkında yetersiz bilgiye sahip olduklarıdır. Bu durum kültür ırkı damızlıkların yüksek verimli olmaları yanında, bazı hastalıklara olan hassasiyeti de birlikte getirmiştir.

4.1.1. İklim Özellikleri

Şanlıurfa ili Güneydoğu Anadolu Bölgesinde olmasına rağmen ilde Akdeniz ikliminin etkisi görülür. Yazları sıcak ve kurak, kışları ise ılık geçer. Bölge güneyinin çöl ikliminin etki alanında kalması, dağların serin hava akımlarını engellemesi yaz aylarının çok sıcak geçmesine neden olur. İlde güneyden kuzeye, batıdan doğuya doğru gittikçe yağış miktarı artmaktadır. Şanlıurfa meteoroloji istasyonunun verilerine göre ildeki yıllık yağış ortalaması 476.4 mm dir. Bu yıllık ortalama yağışın % 56' sını kış, % 29' u ilkbahar, % 14' ü sonbahar ve % 1' i de yaz mevsiminde düşmektedir. Yıllık ortalama yağış miktarı Merkez ilçede 476.4 mm, Siverek ve Viranşehir ilçelerinde 550-600 mm, Akçakale ve Ceylanpınar ilçelerinde ise 330 - 335 mm dir. Merkez ilçede yıllık ortalama sıcaklık 18 derecedir. Ölçülen en yüksek sıcaklık 46.5 derece, en düşük sıcaklık ise -12.4 derecedir. İlk don 30 Ekim'de, son don 24 Nisan'da görülmüştür. İlin kuzey kesiminde sıcaklık biraz azalmakta güneye doğru ise iyice artmaktadır. Ceylanpınar İlçesinde 19.07.1962 tarihinde ölçülen 46.6 derecelik sıcaklık Cumhuriyet tarihimizin Türkiye'de ölçülen en yüksek sıcaklık değeridir (DMİ,1990).

Merkez ilçede yıllık ortalama nisbi nem % 48, buharlaşma 2047,7 mm' dir. Şanlıurfa güneşlenme süresi bakımından Türkiye' nin önde gelen illerinden biridir. Ortalama güneşlenme süresi 8 saat 44 dakikadır. En fazla güneşlenme 13 saat 20 dakika ile Temmuz, en az güneşlenme ise 4 saat 19 dakika ile Aralık ayında görülmektedir. 38 yıllık rasat değerlerine göre Şanlıurfa'da ortalama nisbi nem % 48' dir. Aylık nisbi nem, nem ortalamaları Temmuz ve Ağustos aylarında çok düşük olup % 27' ye kadar inmektedir. Ocak ayında en yüksek aylık ortalama ile % 71' e yükselmektedir (Öztañ 1974).

4.2. Bölgenin Sosyal Yapısı

4.2.1. Nüfus

1985 Genel nüfus sayımına göre Şanlıurfa ilinin nüfusu 793.034 dür. Nüfusun %50.5' i şehirde % 49.5' i köyde yaşamaktadır. Araştırma alanında bulunan Merkez ilçede ise 272.527' si köyde, 77.558 'i şehirde olmak üzere 1.941.690 kişi yaşamaktadır (DİE 1980). Bu yıllarda Şanlıurfa ilinde hızlı nüfus artışı görülmektedir. 1980 - 85 yılları arasında

Türkiye’de ortalama nüfus artış hızı % 2.4 iken, bu oran Şanlıurfa da % 5.53’ dür. İl nüfus artış hızı bakımından Türkiye’de birinci sırayı almaktadır.

1975 - 80 yılları arasında Türkiye’de ortalama nüfus artış hızı % 2.6 iken bu oran ilde % 1.82 idi. İlin ortalama nüfus artış hızı 1975 - 80 döneminde Türkiye ortalamasının altında olmasına rağmen 1980 - 85 döneminde nüfus artış hızı Türkiye ortalamasının hemen hemen 2.5 katıdır (DİE 1986). Çünkü GAP’ın devreye girmesiyle Şanlıurfa ilinin diğer il ve ilçelerden göç alması olabilir.

1990 Genel nüfus sayımına göre GAP gölgesinin nüfusu 5.274.714 olup Türkiye nüfusunun % 9.3’ üne tekabül etmektedir. Bölge nüfusunun %43.8’ i kırsal alanda yaşarken % 56.2’ si kentlerde yaşamaktadır. Türkiye genelinde bu oran ise sırasıyla %40.9 ve % 49.1’ dir. Şanlıurfa ilinin artışı 1990 genel nüfus sayımına göre % 4.76 dır. Türkiye genelinde nüfus artış hızı bakımından iller arasındaki ilk sıralarda yer almaktadır (Karlı 1991).

Bunun nedenini tabii nüfus artış hızına bağlamak mümkün değildir. Hızlı nüfus artışının en önemli nedenlerinden biri GAP’ ın yöreye sağlayacağı sosyal ve ekonomik yararların rol oynadığını söyleyebiliriz. Araştırma alanındaki ailelerde fert sayısı, Türkiye ortalamasının üzerindedir. Ailelerdeki fert sayısı 9.95 kişi olarak tesbit edilmiştir.

15 yaşın altındaki genç nüfus oranı % 48.75 ve aktif nüfus oranı ise % 51.26 dır. Şanlıurfa ilinde iktisaden aktif nüfusun ekseriyeti tarımla uğraşmaktadır. Tarım ve hayvancılık bölge ekonomisindeki yerini korumaktadır.

4.2.2. Eğitim

Şanlıurfa ilinde okuma yazma bilmeyenlerin oranı Türkiye ortalamasının çok üzerindedir. 1980 yılında Türkiye’de okuma yazma bilmeyenlerin oranı % 32.9 iken bu oran Şanlıurfa’da % 62 dir. Kadınlarda bu oran daha da yüksektir. Kadınların % 80.10’u okuma yazma bilmemektedir (Aksoy ve ark. 1986).

Yapılan incelemelere göre 1981 yılında 689 köyde yaşayan nüfusun % 10.4’ ü okul çağında okula gitmemekte, % 64.3’ ü okuma yazma bilmemektedir. Araştırma alanında okuma yazma bilmeyenlerin oranı % 60.20’ dir. Bu oran erkeklerde %38.72, kadınlarda % 76.14’ dür.

Bu durum yöredeki diğer bir ifade ile GAP bölgesindeki eğitim düzeyinin ne kadar düşük olduğunu göstermektedir. Şanlıurfa’da ve GAP’ ta beklenen hedeflere ulaşmak için üreticilerin her yönü ile eğitilip ve yeni teknoloji hakkında aydınlatılması gerekir. Şanlıurfa’nın eğitim düzeyi Türkiye ortalamasının altındadır. İlin eğitim düzeyinin GAP’la

birlikte büyük bir ivme kazanması ve çok kısa bir süre içinde önemli gelişmeler göstermesi beklenmektedir. Son yıllarda ilde kurulan Harran Üniversitesi, bu bölgede eğitim-öğretim ve teknolojinin gelişme sürecini yükseltebilecektir.

4.3. Ekonomik Yapı

4.3.1. Tarım

Şanlıurfa ili geniş bir tarımsal potansiyele sahiptir. İlin toplam kültür arazisi alanı 16.059.099 dekadır. Bu alan Türkiye kültür arazisi alanının % 5.8'ini tutar. Çizelge 1'de Şanlıurfa ilinde arazilerin niteliklerine göre dağılımı verilmiştir.

Çizelge 1. Arazilerin Niteliklerine Göre Dağılımı (da)

	Toplam Arazi	Kült. Arazi	Çayır	Mera	Orman
Şanlıurfa	16.470.044	16.059.099	10.377	5.671.591	95.877
Merkez	4.053.476	4.018.763	-----	1.251.051	3.640
	Kuru	Sulu	Bahçe	Bağ	Meyvecilik
Şanlıurfa	9.267.237	263.155	18.172	304.652	222.525
Merkez	29.675	5.185	69.397	27.228	27.228

Kaynak: Köy Envanter Etüdü s. 15. 1981.

Çizelgeden izleneceği gibi 1981 yılında yapılan köy envanter etütlerine göre Şanlıurfa ilinde tarıma elverişli arazi toplam arazinin % 97.5' ini oluşturmaktadır. Bu arazinin % 35.32' si mera arazisi, % 59.2' si tarla arazisidir. Tarla arazisinin ancak %2.5' inde sulama yapılmaktadır (Anonymous 1981).

Köy envanter etütlerinin sonuçlarına göre Şanlıurfa ilinde toplam çiftçi ailelerinin % 42.33' ü topraksızdır. Bu oran merkez ilçede % 49.44' dür. (Çizelge 2)

Çizelge 2. Şanlıurfa İlinde Tarım İşletmelerinin Toprak Varlıklarına Göre Dağılımı

	Toplam Çift. Ailesi	Topraklı Çiftçi Ailesi	Oran %	Topraksız Çift. Ailesi	Oran %
Şanlıurfa	73.579	42.433	57.67	31.146	42.33
Merkez	14.727	7.446	50.56	7.281	49.44

Kaynak : Köy Envanter Etüdü 1981 S. 17

Çiftçi aileleri kendi mülk arazileri yanında kiraya ve ortağa tuttıkları arazilerde de tarımsal faaliyette bulunmaktadır.

Arazi mülkiyetinde toprak ve insan dengesi açısından bir çarpıklık söz konusudur. Çünkü araştırma alanındaki tarım işletme sayısının % 47.7' si 1-50 dekar arasındadır. Bu işletmelerin toprak varlığı tüm alanın ancak % 70' ini kapsamaktadır. Buna karşılık toplam işletme sayısının % 15.7' sini oluşturan 200 dekar ve daha büyük işletmeler ise tarım arazisinin % 58' ini kullanmaktadır (DİE 1990).

4.3.1.1. Tarım İşletmelerinin Yapısı

Şanlıurfa'daki tarım işletmelerinin % 87.5'lik gibi büyük bir bölümünde hem bitkisel hem de hayvansal, % 12.5 'inde ise yalnızca bitkisel üretim yapılmaktadır. Bitkisel üretim kuru tarıma dayalıdır. Ekim alanlarının % 30' una buğday, % 19' una arpa, %13' üne kırmızı mercimek ekilmektedir. Sulu tarım arazilerinin % 4.8' inde pamuk ziraatı yapılmaktadır. Pamuğun yanısıra biber, patlıcan, domates yetiştiriciliği yapılmaktadır.

GAP bölgesinde tarımla uğraşan ailelerin yaklaşık % 40.3' ü topraksızdır. Topraksız ailelerin büyük kısmı tarım işçisi ve tarım dışı alanlarda işçi olarak çalışmaktadır. Bölgede toplam tarım işletmelerinin % 97.44' ü sadece kendi mülkünde çalışmaktadır. Geri kalan % 2.56' sı mülkleri yanında kira ve ortakçılıkla arazi işledikleri gibi arazi olmayanlarda kira ve ortakçılıkla tuttıkları araziyi işletmektedirler. Yine tarım yapan çiftçilerin % 9' u yalnızca bitkisel üretim yapmakta ve geri kalan % 91' i ise faaliyetlerini bitkisel üretim ve hayvancılık yaparak devam ettirmektedirler (Erkuş 1989).

4.3.1.2. Bitkisel Üretim

Tarımsal üretim deseni içinde en çok üretilen bitkisel ürünler hububat, kırmızı mercimek, susam, pamuk, antepfıstığı ve bahçe ürünleridir. Yetiştirilen kültür bitkileri içinde hububat ilk sırayı almaktadır. Bunu mercimek izlemektedir. 1984 yılı itibariyle toplam 805.203 ha tarla bitkileri ekim alanının 358.883 ha 'nı buğday, 222.875 ha 'nı arpa, 151.698 ha 'nı mercimek, 20.050 ha 'nı pamuk, 39.017 ha 'nı susam, 4.758 ha 'nı bahçe ürünleri oluşturmaktadır (Anonymous 1988).

Şanlıurfa Merkez ilçede 1994 yılı itibariyle bitkisel üretim durumu Çizelge 3 'de verilmiştir.

Çizelge 3. Merkez İlçede Tarım Ürünlerinin 1994 Yılı Ekiliş Alanı (ha)

Tarla Ürünleri	Ekilen Alan (hektar)	Verim (kg/ha)	Üretim(Ton)
Buğday	864.000	19.500	168.480
Arpa	613.000	2.310	141.480
Nohut	8.920	1.040	930
K.Mercimek	180.000	1.000	18.000
Pamuk	153.670	2.750	42.260
Susam	630	350	220
Soğan	160	10.000	1.600
Sarımsak	60	7.500	450

Kaynak: Şanlıurfa Tarım İl müdürlüğü kayıtlarından alınmıştır.

Şanlıurfa ilinde ekiliş alanları itibariyle buğday, arpa, kırmızı mercimek, ve pamuk başta yer almaktadır.

Hektara verim itibariyle soğan 10.000 kg / ha, sarımsak 7.500 kg / ha, pamuk 2.750 kg / ha, arpa 2310 kg / ha, buğday 1.950 kg / ha ve mercimek 1.000 kg / ha olarak elde edilmiştir (Anonymous 1994).

4.3.1.3. Hayvansal Üretim

Tabii yapısı ve ekonomik şartları tarımsal faaliyete son derece elverişli olan Şanlıurfa'da, hayvancılık önemli bir tarımsal faaliyet koludur. İl hayvan varlığı bakımından Türkiye'nin önde gelen illerinden biridir. Hayvancılık genellikle mera sistemine dayalı olarak yürütülmektedir. Kurak iklim, yetersiz otlak ve yetersiz bakım; beslenme rejimiyle hayvan varlığının büyük bölümü düşük, verimli ve küçük yapılı yerli ırklardan oluşmaktadır.

İlde küçükbaş hayvan varlığı ağırlıkta olup, Türkiye hayvan varlığı içinde % 2.5 gibi bir paya sahiptir. İl hayvancılığında verim Türkiye ortalamasının altındadır. İl hayvancılığının ülke genelindeki yeri % 3.3 düzeyinde olmasına rağmen, hayvansal üretimde bu pay % 2.9 dur. Hayvan yetiştiriciliği daha çok aile işletmeleri halinde yürütülmektedir (Anonymous 1990).

Çizelge 4. Şanlıurfa İlinde ve Merkez İlçede Hayvan Varlığı (1994).

Türleri	Merkez İlçe Adet	İl Geneli Adet
Koyun	349.000	1.611.134
Kıl keçisi	79.800	276.822
Sığır	11.639	125.250
Manda	-----	405
At	6.840	29.261
Eşek	1.500	9.128
Deve	-----	340

Kaynak: Tarım il müdürlüğü kayıtlarından alınmıştır.

İl hayvancılığında, gerek sayısı ve gerekse üretim açısından en büyük paya sahip hayvancılık şubesi koyunculuktur. Koyun varlığının büyük bir kısmı akkaraman ve ivesi ırklarına aittir. Yetiştiricilik saf değil, karışık yapılmaktadır. Akkaraman ırkının yıllık süt verimi yaklaşık 40-50 kg / baş, ivesilerin ise 125 - 150 kg / baş'dır. Yapağı verimleri ise 1.5-2 kg / baş' dır.

Şanlıurfa ilinde hayvan varlığı Çizelge 4 'de verilmiştir. Şanlıurfa ilinde 1.611.134 baş koyun, 276.822 baş kıl keçisi, 125.250 baş sığır bulunmaktadır. Bunları sırayla at, eşek ve diğer hayvanlar izlemektedir.

Merkez ilçedeki hayvan varlığına baktığımızda sırayla; koyun, kıl keçisi, sığır ve diğer hayvanlar gelmektedir.

5. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

5.1. Arazi Kullanım Durumu

Arazi mülkiyeti hukuki bir konu olmanın yanında ekonomik koşullar ve sosyal düzenin bir sonucudur. Bu bakımdan arazi mülkiyeti ve tasarruf şekli tarımsal üretimin emniyeti ve yoğunluğu bakımından büyük önem taşımaktadır.

Arazi mülkiyetinde toprak ve insan dengesi açısından büyük bir çarpıklık söz konusudur. Araştırma bölgesindeki tarım işletmelerinin % 40,7'si, 1-50 dekar arasındadır. Bu işletmelerin toprak varlığı tüm işletmelerin alanlarının ancak % 7' sini kapsamaktadır.

Buna karşılık toplam işletme sayısının % 15,7'sini oluşturan 200 dekar ve daha büyük işletmeler ise tarım arazisinin % 58,0'ini kullanmaktadır. İncelenen işletmelerin mülk arazilerinin yanında az da olsa kiracılık ve ortakçılık görülmüştür. Bu, özellikle, pamuk ekim alanlarında görülmektedir (Anonymous 1981).

Şanlıurfa Merkez İlçe tarım işletmelerinde yapılan araştırma ve incelemede işletmelerinin ortalama işletme arazi genişliği 223.55 dekadır. İşletmede ortalama parsel sayısı 3.75, ortalama parsel büyüklüğü 59.60 dekadır. Bölgede yapılan başka bir araştırmada buna yakın değerler bulunmuştur. Ortalama parsel sayısı 3.35, ortalama parsel büyüklüğü 76.41 dekar olarak bulunmuştur.

5.2. Nüfus ve İşgücü Durumu

5.2.1. Nüfus Durumu

İncelenen işletmelerde, işletme birimine düşen ortalama aile fert sayısı 9.35'tir. Onbeş yaşından küçük fertler oransal olarak % 48.70'ini oluşturmaktadır.

Çizelge 5. İncelenen İşletmelerdeki Nüfus Durumu

İşletmedeki Yaş Grubu	İşletmedeki Erk. sayısı	İşletmedeki Kadın sayısı.	İşt. Toplam E. + K. sayısı	Oran %
0-6	20	16	36	18.09
7-14	30	31	61	30.65
15-49	45	36	21	10.50
Top.	108	91	199	100.00

Çizelge 5 'de de izlenebileceği gibi nüfusun % 18.09 'unu 0-6 yaş, % 30.65'ini 7-14 yaş, % 40.70'ini 15-49 yaş ve % 10.55'ini ise 50 yaşından büyük yaş grupları oluşturmaktadır. Araştırma yapılan işletmelerde az da olsa erkek sayısının kadın fert sayısından fazla olduğu gözlenmektedir. İşletmeler ortalamasında kadın nüfus % 45.7 erkek ise % 54.3'dür.

Şanlıurfa ilinin nüfus artış hızı 1990 genel nüfus sayımına göre % 4.76'dır. İ Türkiye genelinde nüfus artış hızı bakımından ilk sırada yer almaktadır.

5.2.2. İşgücü Durumu

Üretim faaliyetinin temel unsurlarından biri olan nüfusun sosyal ve ekonomik nitelikleri ile ortaya konulmasında yarar vardır (Erkuş 1989).

İşgücü, esas üretim kaynaklarından birisi ve en başta gelenidir. Çünkü doğadaki kaynaklar pek nadiren hemen kullanılabilir durumdadır. Bu kaynaklardan faydalanmada hatta sermayenin oluşumunda bile işgücüne ihtiyaç vardır. Bu bakımdan işgücü üretim olgusunun aktif elemanı sayılmaktadır (Abay 1974).

İncelenen işletmelerde, 7 ve daha yukarı yaştaki bireyler aktif nüfus kabul edilmiş ve işletmelerde bu yaştaki aile nüfusunun yaş grubu ve cinsiyet bakımından iş başarma kudretleri dikkate alınarak erkek işgücü birimi cinsinden hesaplanmıştır (Aksöz 1971).

Araştırma alanındaki tarım işletmelerinde her bir çiftçi ailesinin işgücü varlığı işletme büyüklüklerine göre değişmekte olup, işletmeler ortalaması 5.77 E.İ.B olarak saptanmıştır. Mevcut işgücünün tamamına yakın kısmı işletmede çalışmaktadır. İşletme dışında çalışan aile işgücü oranı çok azdır. İşletmelerin ortalaması toplamı 5.77 E.İ.B. olan işgücünün; 1.52 E.İ.B. 'ni 7-14 yaş grubu, 3.57 E.İ.B. 'ni 15-49 yaş grubu ve 0.68 E.İ.B. 'ni ise 50 yaşından büyük grup oluşturmaktadır.

İşletmelerde işgücü gereksiniminin yüksek olduğu dönemlerde işgücü geçici olarak ; mercimek hasadında, pamukta ise çapa, sulama ve toplama işlerinde çalıştırılmaktadır.

5.3. İncelenen İşletmelerde Sermaye Durumu

Sermaye, tabiat ve işten sonra en önemli üretim faktörüdür. Tarımsal üretimde sermayenin fonksiyonlarına göre sınıflandırılması yapılmıştır (Açıl 1980).

Tarım işletmelerindeki sermaye genellikle tarımsal muhasebe esaslarına uygunluğu bakımından fonksiyonlarına göre tasnife tabi tutularak incelenmektedir. Buna göre

sermaye, önce "aktif-pasif" olmak üzere iki büyük kısma ayrılmaktadır. Aktif sermayedeki toprak, arazi ıslahı, bina ve nebat sermayelerinden meydana gelen "çiftlik (arazi) sermayesi" ve hayvan, alet, makina, malzeme mühimmat ve para sermayelerinden meydana gelen, "işletme" (müstecir) sermayesi olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktadır. Pasif sermaye işletmenin borçlarını göstermektedir. Aktif ile pasif sermaye kıymetlerin farkı işletmenin öz (saf) sermaye miktarını belirtir (Karagölge 1973).

Araştırmada ve incelenen işletmelerde muhasebe kayıtlarının olmayışından dolayı toprak, bina ve hayvan sermayelerinin kıymeti bölgede yürürlükte olan alım-satım fiyatları ortalaması esas alınarak, alet-makina-mühimmat sermayelerinin kıymeti ise bunların halihazır durumdaki tahmini satış kıymetleri esas alınarak takdir edilmiştir.

İncelenen işletmelerde toplam aktif sermaye 2.404.325.000.TL.'dir. İşletmelerde gerek miktar ve gerekse oran itibarıyla aktif sermayenin en önemli bölümünü çiftlik sermayesi oluşturmaktadır. Nitekim, çiftlik sermayesinin toplamı 1.525.430.000.TL olup, aktif sermaye içindeki oranı %63.41'dir. Aktif sermaye içinde çiftlik sermayesinin bu derece yüksek paya ulaşması; GAP sebebiyle arazi kıymetlerinin yüksek olması ve diğer sermaye unsurlarının aktif sermaye içinde yeteri kadar yer almamasından kaynaklanmaktadır.

Aktif sermaye içinde işletme sermayesinin oranı %36.59 'dur. İşletme sermayesinin bu denli yüksek olması işletmelerde bulunan süt sığırlarından kaynaklanmaktadır. İşletme sermayesi, tarımsal üretimde çiftlik sermayesini daha verimli hale getiren önemli bir sermaye unsurudur.

İncelenen işletmelerde öz sermaye, aktif sermayeden borç ve borç faizleri ile kira ve ortağa tutulan arazi, değerinin düşürülmesi suretiyle bulunmuştur. Toplam öz sermaye 1.404.325.000.TL olup, pasif sermayenin % 58.41'ini oluşturmaktadır.

İncelenen işletmelerde sermaye fonksiyonlarına göre incelendiğinde aktif sermaye içerisinde arazi sermayesinin (çiftlik sermayesi) oluşturduğu; toprak sermayesi (925.030.000TL) % 60.64 'ünü oluşturmaktadır. Aktif sermaye içinde bina sermayesinin miktarı 450.400.000 TL. olup, % 29.56 'ini teşkil eder. Bitki sermayesi 75.000.000 TL 'dir. Bu da % 5.0 'ini oluşturmaktadır. Aktif sermaye çiftlik sermayesi içerisinde en büyük sermaye unsuruna sahip toprak sermayesidir. Toprak sermayesinin aktif sermaye içindeki payının yüksek olması araştırma alanındaki işletme arazilerinin fazla olması, arazi kıymetlerinin yüksek olması ve diğer sermayelerinin aktif sermaye içinde yeterli miktarda bulunmayışından kaynaklanmaktadır.

Aktif sermayenin ikinci sermaye unsurunu oluşturan, işletme sermayesi sabit işletme sermayesi ve döner işletme sermayelerinden oluşmaktadır. Sabit işletme sermayesi

içerisinde en büyük sermaye payını oluşturan hayvan sermayesinin ortalaması : 601.850.000 TL, (% 72.30) dir. Alet - makina sermayesi ortalama 230.575.000 TL ile %27.70 'ini oluşturmaktadır (Çizelge 6).

5.3.1. İşletmelerdeki Hayvan Sermayesi

İncelenen İşletmelerde ortalama hayvan sermayesi toplamı 601.850.000TL'dir. Bu değer % 62.12'sini süt ineği, % 15.03'ünü düve, % 13.85'ini tosun ve % 8.98'ini de dana oluşturmaktadır. Hayvan niteliği bakımından en büyük sermaye unsurunu süt ineği oluşturmaktadır.

Çizelge 6. İncelenen işletmelerde sermayenin fonksiyonlarına göre sınıflandırılması

A- Aktif Sermaye

I- Arazi Sermayesi (Çiftlik Sermayesi) :

	İşt. Ort. Sermayesi	Oran (%)	Aktif Sermaye içindeki Oranı(%)
- Toprak Sermayesi :	925.030.000	60.64	38.47
- Bina Sermayesi :	450.400.000	29.56	18.73
- Bitki Sermayesi :	75.000.000	5.00	3.11
a - Meyve Ağ. Ser.:	47.500.000	3.10	1.97
b - Bağ Ser. :	15.000.000	0.98	0.62
c - Tarla Dem. Ser. :	12.500.000	0.82	0.51
Toplam Ser.	1.525.430.000	100.00	63.41

II- İşletme Sermayesi:

1 - Sabit İşletme Sermayesi

a - Hayvan sermayesi :	601.850.000	72.30	25.03
b - Alet-Makina Ser. :	230.575.000	27.70	9.59
Toplam :	832.425.000	100.00	34.62

2 - Döner İşlt. Sermayesi:

a-Malzeme ve Mühimmat	: 46.500.000	100	1.97
TOPLAM AKTİF SERMAYE.	:2.404.325.000		100.00

B - Pasif Sermaye:

1 - Yabancı Sermaye :

1-İpotek Borçları	: 500.000.000	50.0	20.79
2-Banka.Kop.Bor.	: 250.000.000	25.0	10.38
3-Adi Borçlar	: 125.000.000	12.5	5.19
4-İndi Borçlar	: 125.000.000	12.5	5.19
TOPLAM:	:1.000.000.000	100	41.59

2 - Öz Sermaye:	1.404.325.000	100	58.41
------------------------	---------------	-----	-------

TOPLAM PASİF SERMAYE:	2.404.325.000		100.00
-----------------------	---------------	--	--------

5.4.İncelenen İşletmelerde Hayvansal Üretim

İncelemeye alınan işletmelerde elde edilen verileri ayrı ayrı gözden geçirdikten sonra tablolara dökülmüştür. Daha sonra bu bilgiler işletme grupları ve ortalaması itibariyle sunulmuştur. İşletmelerde hayvansal üretim değeri oluşturan, unsurları inceleyerek toplam süt, inek başına verim, satılan süt, evde tüketilen ve hayvan üretimi oluşturan birimleri işletme gruplarını teşkil ederek incelenmiştir. Tali hayvansal üretimi buzağı ve gübre değerleri de ayrı ayrı saptanmıştır.

İşletme büyüklük gruplarına göre, incelenen işletmelerde hayvansal üretim durumu Çizelge 10 'da incelenmiştir. 1-5 baş işletme büyüklük grubunun toplam işletmede üretilen süt miktarının %13.47 'sini temin etmekte ve inek başına ortalama süt verimi 3107 kg'dır.

Çizelge-7 Hayvansal Üretim

İşletme büyüklü k Grubu (Baş)	İşletme Sayısı	İşletmede Hayvan Sayısı (Baş)	Bir işletmeye düşen süt ineği sayısı (Baş)	Toplam Üretilen Süt (kg/yıl)	Oran %	İnek Başına Verim (Kg)
1-5	7	30	4.28	93.220	13.47	3.107
6-9	6	40	6.66	131.800	19.03	3.295
10-15	3	31	10.33	116.200	16.77	3.748
16+	4	90	22.50	351.360	50.73	3.904
Toplam	20	191	9.55	692.560	100.00	3.626

6-9 baş işletme büyüklük grubu süt üretiminin % 19.03 'ünü sağlamakta, inek başına verim 3.295 kg olmaktadır. 10-15 baş işletme büyüklük grubunun süt üretimindeki payı ise % 16.77 ve inek başı verim 3.741 kg'dır. İşletme, büyüklük grupları içerisinde en büyük hayvan sayısını içine alan grup 16'dan fazla süt ineği olan gruptur. Bu grupta işletmede inek başına verim 3900 kg/inek olup, toplam üretilen süt içinde payı ise % 50.73 'tür.

Çizelge 8 : İşletmelerdeki Süt Durumu

İşletme büyüklük grubu (Baş)	Satılan süt miktarı (kg/yıl)	İnek başına satılan ortalama süt miktarı (Kg)	Evde tüketilen süt (kg)	Evde Tüketilen İnek başına süt miktarı (Kg)	Ortalama
					süt satış fiyatı (TL)
1--5	92.300	3.077	920	30.66	10.214
6--9	130.800	3.272	1000	23.10	10.000
10--15	115.700	3.732	500	16.12	11.330
16 +	349.720	3.886	1.640	18.22	11.250
Toplam	677.616	3.548	14.944	20.85	10.625

İşletmede üretilen sütün evde tüketilen miktarı ve serbest piyasa şartlarında satılan kısmı Çizelge 11 'de verilmiştir.

Yapılan başka bir araştırmada, holstein ırkı bir ineğin süt verimi en düşük 2.950 kg/inek en yüksek 3.595 kg/inek bulunmuştur (Yavuz 1987).

Yine Çorum ilinde yapılan bir araştırmada kültür ırkı süt ineğin yıllık süt verimi 2.561 kg/inek olarak saptanmıştır (Fidan 1992).

İşletmede satılan toplam süt miktarınının 677.616.000 kg'nın 16 'dan büyük işletme grubu, inek başına satılan ortalama süt miktarı 3.886 kg 'dır. 1-5 işletme grubu en az süt miktarı satmakta ve ortalama süt verimi 3.077 kg 'dır. Evde tüketilen inek başına ortalama süt miktarı, en fazla 1-5 grubudur. Evde en az süt tüketimi ise 10-15 işletme grubudur. (Çizelge 8).

5.5. İşletmelerdeki Hayvansal Üretim Masrafları

5.5.1. Üretim Masrafları

İşletmelerden üretim masrafları, sabit masraflar ve değişen masraflar olarak incelenmiştir. Üretim masrafları bir yıl olarak hesaplanmıştır.

Uygulanacak analiz metodlarında baz olarak kullanılan işletmede inek başına saf kârını bulmak için gerekli üretim (İstihsal) masrafları ise şöyle hesaplanmıştır :

$$\ddot{U}M = \dot{I}M + \text{Aktifin Faiz Karşılığı}$$

Formülde:

$\ddot{U}M$: Üretim Masrafı

$\dot{I}M$: İşletme Masrafı

ifade etmektedir. Bu hesaplamada kullanılan aktif işletmenin yılbaşı ve yıl sonu aktifinin hesaplamasıdır. Normal faiz karşılığı yüzde beş kabul edilmiştir (Aras ve İzmirli 1976).

Brüt Kâr = GSÜD - Değişken Masraflar

Saf Kâr = GSH - Üretim Masrafları

Sabit masraflar üretim hacmine bağlı olarak değişmeyen yani artıp eksilmeyen masraflardır (Açıl ve Demirci 1984), (Erkuş ve Demirci 1985). Daimi işçilik ve hır amortismanı gibi inek sayısına bağlı olmayan masraflardır. İncelenen süt inekçiliği işletmelerinde sabit masraflar olarak ahır amortismanı, daimi işçilik ücreti, alet makina amortismanı ve hayvan sermayesinin amortismanı bulunmaktadır. Üretim masraflarında amortismanların hesabında bina varlığı için binanın özelliklerine göre, beton kargirler % 2, ahşap yarı kargir % 3, kerpiç % 4, genel olarak % 2-5 (Aksöz 1973), hayvan sermayesi için % 5-25 (İnan 1992), alet ve makinelerde % 5-20 (Aras 1976) değişim gösteren oranlar kullanmıştır. Daimi işçilik ücreti aile iş gücü ile dışarda tutulan ve işletmede altı aydan fazla çalışan yabancı iş gücü için birlikte hesaplanmış ve her iki durumda da yörede geçerli ücretler esas alınmıştır.

Değişen masraflar üretim hacmine bağlı olarak orantılı bir şekilde artan yada azalan masraflardır (Açıl ve Demirci 1984) (Erkuş ve Demirci 1985). Bu masraf grubunun en açık yönü bu çalışma için yem masraflarıdır. İşletmede İnak sayısı arttıkça buna bağlı olarak yem masrafları da artmaktadır. Değişken masraflar olarak yem, ilaç, veteriner masrafları geçici işçilik ücreti, alet makina tamir bakımı ve elektrik masrafı bulunmaktadır. Bu masraf gruplarının toplamı süt inekçiliği işletmelerinin üretim masraflarının toplamını vermektedir.

İncelenen işletmelerde inek başına üretim masraf unsurları itibariyle işletme gruplarına göre dağılımı çizelge A ' da verilmiştir. 1-5 ineğe sahip grupta 502.763.000 TL, 6-9 ineğe sahip grupta 617.702.000 TL, 10-15 ineğe sahip grupta 508.044.000 TL, 16 'dan fazla ineğe sahip işletme grubunda ise 2.176.654.000 TL'dir. Yapılan bu masrafların yaklaşık % 76.1 'i değişen masraflar, % 23.9'u sabit masraflardan oluşmaktadır.

Üretim masrafları içerisinde en önemli payı % 52.2 yem masrafı, Sabit sermayenin faizi % 10.1, veteriner ve ilaç masrafı % 8.7, alet makina amortismanı % 6.9, daimi işçilik ücreti % 4.2'lik oranlarla tesbit edilmiştir. Yem masrafları ilerde daha geniş olarak ele

alınacaktır. Araştırmada elde edilen sonuçların daha önce yapılan benzer çalışmalarla da paralellik gösteren bulguları elde edilmiştir (Ayyıldız 1978) (Mirza 1990).

Çizelge 9:İncelenen İşletmelerde Süt Üretim Masrafları

Masraf Kalemleri	İnek		Sayısına	Göre	İşletme İşletme Toplamı	Grupları işletme Ortalama	% Ortalama
	1-5 İnak	6-9 İnek					
Değişen Masraf.							
Yem Masrafı	260.041*	350.905	271.364	1.423.486	2.035.796	101.790	55.2
Veteriner Mas.	61.000	75.000	50.000	134.000	320.000	16.000	8.7
İlaç ve Tuz.Mas.	45.000	56.000	34.000	100.000	235.000	11.750	6.4
Geçici işçilik Mas.	30.000	35.000	19.000	70.000	154.000	7.700	4.2
Tam.Bakım ve Aydın.Mas.	8.500	10.500	7.000	32.000	58.000	2.900	1.6
Top.Değiş.Mas.	384.541	477.405	381.364	1.759.486	2.802.796	140.140	76.1
Sabit Masraflar							
Daimi İşç.Ücr.	-----	-----	60.000	96.000	156.000	7.800	4.2
Ahır Amort.	14.000	20.000	26.000	40.000	100.000	5.000	2.7
Alet Makina Amortismanı	45.500	42.000	60.000	105.000	252.000	12.625	6.9
sabit ser.faizi	58.722	78.297	60.680	176.168	373.867	18.693	10.1
ToplamSabit Masraflar	118.222	140.297	206.680	417.168	882.367	44.118	23.9
Toplam Masraflar	502.763	617.702	508.044	2.176.654	3.685.163	184.258	100

* Bütün rakamların son üç sıfırı (000) yazılmamıştır.

5.5.2.Yem ve Diğer Masraflar

Süt sığırcılığında net kâr, başta kullanılan hayvanların verim kapasitesi yemleme ve bakımı olmak üzere bir çok faktörlerin etkisi altındadır. Genetik verim potansiyeli, besleme ve bakımın sonuçlarını alabilmek için önemli bir faktördür. Bu gerçek göz önüne alındığından genetik potansiyelin, çevresel faktörlerin (beslenme bakım ve barınak vb.) % 70' i oranında verimi etkilediği söylenebilir (Fidan, 1992).

Bakım ve beslemenin gerek maliyeti ve gerekse verimi etkilemesi bakımından en önemli parçasını yem ve yemleme oluşturur. Yem fiyatları da süt sığırcılığında maliyetlerin %50-60 'ını meydana getirir (Karaçaltı, 1993).

Çiftlikte net gelirdeki düşmelerin önlenmesi üretim masraflarındaki tasarrufla mümkündür. İyi bir yemlemenin dayalı olduğu prensipleri bilmek, yem kayıplarını asgariye indirmek ve yemleme tekniklerini bilmekle net gelirdeki düşüşler önenebilir.

İşletmedeki üretimle ilgili maliyet unsurları çeşitli şekillerde sınıflandırılarak sıralanmakta; bazı araştırmacılar ise bu unsurları sınıflandırma yapmadan sıralamaktadırlar. Bir süt sığırcılığı faaliyetinde üretim masrafları, yem masrafları ve diğer masraflardan oluşur. Yem masrafları kaba ve kesif yem olarak ikiye ayrılır. Diğer masraflar ise işçilik, veteriner, ilaç gibi unsurları içermektedir.

İncelenen işletmelerde ölçüm ve gözlemlerle tespit edilen veriler işletmedeki hayvan sayı gruplarına göre belirlenerek, Çizelge 12 'de gösterilmiştir.

Çizelge 10 Yem Masrafları

İşletme büyüklük grubu (Baş)	Kaba Yem tutarı TL(1000)	Süt İneği	Kesif	Süt İneği	Toplam Yem tutarı TL(1000)	Süt İneği
		Başına Ortalama kaba yem tutarı TL(1000)	Yem Tutarı TL(1000)	Başına Ortalama Kesif Yem Tutarı TL(1000)		Başına Ortalama yem Tutarı TL(1000)
					(a)	(b)
1--5	112.796	3.759	147.245	4.908	260.041	8.668
6--9	178.048	4.451	172.857	4.321	350.905	8.772
10-15	118.978	3.838	152.386	4.916	271.364	8.753
16+...	690.476	7.672	463.010	5.144	1.423.486	15.816
Toplam	1.100.298	5.761	935.498	4.898	2.035.796	10.658

İşletmede kullanılan kesif ve kaba yemin toplam miktarı 2.305.797.000.TL:'dir. Bu yem giderinin süt ineği başına düşen ortalama yem tutarları; işletme gruplarına göre, 1-5 işletme grubunda 8.668 TL, 6-9 işletme grubunda 8.772 TL, 10-15 işletme grubunda 8.753 TL, en büyük pay ise 16 'dan büyük işletme grubunda 15.816 TL ile tesbit edilmiştir (Çizelge 10).

Çizelge 11 İşletme Gruplarına Göre Değişen Marsaf Unsurları

İşletme büyüklük Gurubu (Baş)	Tuz ve ilaç Masrafı TL(X)	Süt İneği Başına Tuz ve ilaç Mas. TL(X)	Veteriner Masrafı TL(X)	Süt İneği Başına Veteriner Masrafı TL(X)	Bakım İşçilik TL(X)	Süt İneği Başına Bakım İşçilik Masrafı TL(X)	Toplam Masraf (1+2+3) TL(X)	Süt ineği Başına Yapılan Masraf TL(X)
	(1)	(2)	(2)	TL(X)	(3)	TL(X)	(c)	(d)
1-5	45.000	1.500	61.000	2.033	38.500	1.283	144.500	4.816
6-9	56.000	1.400	75.000	1.875	45.500	1.137	166.500	4.162
10-15	34.000	1.096	50.000	1.612	26.000	0.838	110.000	3.548
16+	100.000	1.111	134.000	1.488	102.000	0.534	336.000	3.733
Toplam	235.000	1.230	320.000	1.675	212.000	1.109	767.000	4.015

X : 1000 TL

İncelenen işletmelerde diğer masraf unsurları (veteriner, bakım, işçilik, tuz, ilaç,vb.)
Çizelge 11 'teki gibidir.

Çizelge 12 İncelenen İşletmelerde Hayvansal Üretimde Değişen Masrafların Genel Toplamı

İşletme büyüklük Gurubu (Baş)	Toplam Yem Masrafı (X)	Süt İneği Başına Yem Masrafı (X)	Diğer Değişen Masraflar (X)	Süt İneği Başına Yapılan Masraf (X)	Toplam Değişen Masraf (X)	Süt İneği Başına Genel ortalama Masraf (X)
	(a)	(b)	(c)	(d)	(a+c)	(b+d)
1-5	260.041	8.668	144.500	4.816	404.541	13.484
6-9	350.905	8.772	165.500	4.162	517.405	12.934
10-15	271.364	8.753	110.000	3.548	381.364	12.310
16+...	1.423.486	15.816	336.000	3.733	1.759.486	19.549
Toplam	2.035.796	10.658	767.000	4.015	2.802.796	14.673

X: 1000 TL

Araştırma alanındaki işletmelerde toplam masraf 767.000.000 TL olup, süt ineği başına yapılan ortalama masraf 4.015.000 TL 'dir. İşletme gruplarına göre 1-5 adet grubunda süt ineğine sahip işletme inek başına ortalama masrafı 4.816.000 TL, 6-9 grubunda ise 4.162.000 TL, 10-15 grubunda ise 3.548.000 TL ve 16 'dan büyük işletme grubunda ise 3.733.000 TL 'dir. Küçük işletme gruplarında süt ineği başına yapılan masraflar büyük işletme gruplarından daha fazladır.

İncelenen işletmelerde hayvansal üretimin genel toplam masrafları Çizelge 12'de işletme gruplarına göre ayrı ayrı incelenerek hesap edilmiştir. Genel toplam masraf 2.802.796.000.TL 'dir. En fazla toplam masraf unsuru oluşturan grub 16'dan fazla hayvan içeren işletme grubudur. Bir süt ineği başına düşen ortalama toplam masrafı 14.673.000 TL 'dir. İşletme büyüklük gruplarında hayvan sayısına göre 16'dan büyük işletme grubu, inek başına en fazla ortalama masrafı 19.673.000 TL ile veren gruptur. 1-5 işletme büyüklük grubu 13.484.000 TL ve 6-9 işletme grubu ise 12.934.000 TL 'dir. En düşük ortalama masrafı 12.314.000 TL olan 10-15 grubu baş hayvandan oluşan işletme grubudur. Bir baş hayvan başına düşen ortalama masrafın 10-15 işletme grubunda diğer gruplarından daha az olması bu grupta düzenli yemleme metotları ve bakım tekniklerinin uygulanmasından kaynaklandığı anket esnasında gözlenmiştir.

5.5.3.Süt Maliyet Hesabı

Sütçülük üretim dalı maliyet masraflarından, sütçülük üretim dalı yan ürün değerleri düşürülerek inek sütü maliyet masrafları hesaplanmıştır. İnek sütü maliyet masrafları üretilen süt miktarına bölünerek inek sütü birimi (kg) maliyeti bulunmuştur (Aras ve İzmirli 1976), (Aksöz 1971). Hesaplanma şekli aşağıdaki gibi formüle edilebilir :

$$1 \text{ kg sütün maliyeti (TL)} = \frac{\text{(Bir ineğe yapılan yıllık toplam masraflar (TL))} - \text{(Bir ineğin yıllık tali ürün gelirleri (TL))}}{\text{Bir ineğin yıllık süt verimi (kg)}}$$

Çizelge 13.Süt Üretimi İle İlgili Başarı Ölçüleri

	Başarılı	Orta	Başarısız
Sağmal İnek sayısı	15.40	10.30	4.50
Süt Verimi (inek Başı (kg))	3962	3380	3147
Toplam Yem Masrafları (milyon)	163.193	134.905	48.978
Süt Birim Maliyeti (kg/TL)	3.407	4.000	4.456
Süt Satış Fıatı (TL)	11.357	11.000	10.000

Başarılı İşletmelerde 1 kg süt 3.407 TL' ye mal olurken, başarısız işletmelerde sütün kg maliyeti 4.456 TL' dir. Süt satış fiyatlarının farklılığının arz edilmesi girişimcilerinin (İşletme sahiplerinin) pazar piyasasını iyi tanınması ve daha organizeli süt satışı pazara sunmalarındır.

Süt üretimi ile ilgili en önemli farklılıklar inek başına yıllık ortalama süt verimlerinde görülmektedir. Başarılı işletmelerde inek başına süt verimi 3.962 kg olan bu değer başarısız grupta 3.147 kg olarak tesbit edilmiştir (Çizelge 13).

5.6.Hayvansal Üretimde Gayri Safi Üretim Değeri ve Brüt Kâr

Süt sığırılığın faaliyeti sonucunda elde edilen sütün, hayvan gübresinin ve buzağının piyasa fiyatları üzerinden değerleri ile üretim esnasında meydana gelen üretken demirbaş kıymet artışlarının (PDKA) toplamı gayri safi üretim değerini (GSÜD) vermektedir (Erkuş ve Demirci 1985).

Brüt kâr belli bir üretim faaliyeti sonucunda elde edilen gayri safi üretim değerinden bu üretim faaliyetine ait değişen masrafların toplamının çıkarılmasıyla elde edilen değerdir (Erkuş ve Demirci 1985).

İncelenen işletmelerde toplam gayri safi üretim değeri 8.767.885.000.TL' dir. Bu değer 7.498.356.000.TL'si süt üretimi, 1.092.000.000.TL' si üretken demirbaş kıymet artışıdır. Geriye kalan ise gübre satış değeridir.

Çizelge 14.İncelenen İşletmelerde Gayri Safi Üretim Değeri ve Brüt Kâr

ÜRETİM KALEMLERİ	İşletme Grupları (000 TL.)				İşletme Ortalaması	Ortalama sını n %' si
	1-5 İnek	6-9 İnek	10-15 İnek	16'dan fazla		
Satılan Süt Değeri	945.125	1.308.000	1.310.881	3.934.350	347.917,8	83.25
İşletmede Tük. Süt	28.420	39.000	27.665	78.684	8.688.45	2.07
PDKA	145.000	194.000	144.000	609.000	54.600	13.06
Gübre Satış Tutarı	22.000	27.000	28.200	56.800	6.700	1.62
Gayri Safi Üre. Değeri	1.140.545	1.568.100	1.510.746	4.678.834	417.905.25	100.00
Toplam Değ. Masraf	384.541	477.405	381.364	1.759.486	140.139,80	
Brüt Kâr	756.004	1.090.695	1.129.392	2.919.348	277.765,45	

İncelenen işletmelerde inek başına gayri safi üretim değeri ve brüt kârı işletme gruplarına göre dağılışı çizelge 14'de gösterilmiştir. Çizelge de görülebileceği gibi işletmeler ortalaması dikkate alındığında üretim faaliyeti sonucunda elde edilen ürün değerinin % 83.25'ini süt üretimi oluşturmaktadır. Bu değer % 2.07'lik kısmı işletmede süt ürünleri şeklinde tüketilmektedir.

Gayri safi üretim değeri içinde geriye kalan % 14.68'lik payın % 13.06 'sını PDKA, % 1.62' lik kısmı gübre satışı gelirleri oluşturmaktadır. İşletme büyüklüklerinin artması paralel olarak inek başına elde edilen PDKA değer artışını göstermektedir. Bu işletmelerde başarılı işletmelerin işletme başına ortalama gayri safi üretim değeri 788.823.000 TL'dir. Orta işletmelerde 518.846.000 TL' dir (Kriter 18). Başarılı işletmelerde inek başına yıllık ortalama süt verimi 3.962 kg/inek, başarısızlarda ise 3.147 kg/inek olarak tesbit edilmiştir. Bu durumu, büyük işletme gruplarının çalıştıkları hayvan materyalinin genetik kapasitesinin daha iyi olması ve düzenli bakım ve beslenme ilkeleri ile izah etmek mümkündür.

5.7. İşletmelerin Grup Analiz Metodu ile İncelenmesi

İncelenen işletmelerde, grup analiz metodu uygulanmış ve alt grupların oluşturulmasında süt ineği başına saf kâr esas alınmıştır. Başarılı işletmelerin süt inekçiliği faaliyetinde her bir süt ineği başına elde edilen kâr ortalama 25.960.000.- TL/inek iken, bu değer başarılı işletmelerde 31.160.000.- TL/inek, orta işletmelerde 26.693.000.- TL/inek, başarısız işletmelerde 15.158.000.TL/inek'dir (Kriter 1). Bunun nedeni başarılı işletmelerde kültür ırkı Holstein ineklerinin süt veriminin daha yüksek olması ve sütün

değerlendirilmesinin diğer işletmelere göre daha iyi olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim, bu işletmelerde süt maliyeti diğer işletmelere göre daha düşüktür (Kriter 12). İşletmelerin okur yazarlık durumu, başarılı işletmelerde ortalama % 71.4, başarısız işletmelerde ise % 40, orta başarılı işletmelerde yüzde 60'tır (Kriter 11). Bilgili ve deneyimli çiftçiler, daha bilinçli bir işletmecilik tekniğini uygulayarak işletmelerin başarılı olmasında etkili olmuştur kanaatine varılabilir. İşletme kârlılığında ortalama süt ineği adedinin etkili olduğu söylenebilir. Nitekim, başarılı işletmelerde inek adedi 15.4, orta işletmelerde 10.3 ve başarısız işletmelerde 4.5'dir (Kriter 2).

İşletmede inek adedinin fazlalığı, bir işletmedeki süt miktarının artmasına neden olmaktadır. İşletmedeki inek başına süt verimi, başarılı işletmelerde ortalama 3.962 kg, orta işletmelerde 3.880 kg ve başarısız işletmelerde 3.147 kg olup genel ortalama ise 3.692 kg/inektir (Kriter 3). Bilindiği üzere inek başına yüksek süt miktarının alınması işletme kârlılığını artırır. İnek başına süt veriminin artması ise hayvan besleme, bakım ve uygulama tekniklerinin iyi kullanılmasıyla mümkündür. Hayvan sayısı ve verimi arttıkça, hayvansal masraflar da artmaktadır. Hayvan yem masrafları genel ortalaması 101.790.000 TL olup, başarılı işletmelerde bu masraf 163.193.000 TL, orta işletmelerde 134.905.000 TL ve başarısız işletmelerde ise 48.978.000 TL'dir (Kriter 14). Yem giderleri bakımından işletmeler arasında, önemli farklılıklar görülmektedir. Hayvan besleme ve canlı ağırlık artışları için, süt verim oranları nisbetinde kesif ve kaba yemleme uygun bir şekilde yapılmalıdır. İyi bir yemleme inek başına verimi arttıracaktır. Süt veriminin yüksek olmasına bir ölçüde konsantre yemin daha uygun kullanılması da etki yapar. Başarılı işletmelerde, daha fazla süt ineği bulunması ve makine sermayesinin yüksekliği ile süt ineğinin fazlalığı, işgücünün daha iyi değerlendirilmesini sağlamaktadır (Kriter 4, 7, 16). İnek başına süt verimi, incelenen işletmelerde, genel ortalama 3.497.000 kg, başarılı işletmelerde 3.842 kg, orta işletmelerde 3.500 kg ve başarısız işletmelerde ise 3.183 kg'dır (Kriter 5).

Çizelge 15. İşletmelerin Grup Analizi Kriter Çizelgesi

Kriterler	Başarılı	Orta	Başarısız	Genel ortalama
1-Kâr/Süt ineği ad.(TL)	31.160.000	26.693.000	15.158.000	25.960.000
2-Süt İneğinin adedi	15.4	10.30	4.5	9.5
3-Süt verimi(inek başı kg)	3.962.	3.880	3.147	3.626
4-Süt ineği adedi(EİGB)	0.095	0.162	0.284	0.370
5-Süt üretimi/süt ineği(kg)	3.842	3.500	3.183	3.497
6-Süt satış fiyatı/TL	11.357	11.000	10.000	10.625
7-Makine sermayesi(x000)	286.071	240.000	147.170	233.575
8-Süt üretim miktarı(TL000)	683.525	436.840	162.044	386.230
9-Aile işgücü kullanım oranı	40	30	26	31
10-İşletme Araz. Varl(Dekar)	229.3	376.6	153.0	223.5
11-İşletmecinin yaşı/oku-%	44.7- % 71.4	54- % 66	49.7- % 40	49.4-% 62
12-Süt maliyeti/TL	3.407	4.000	4.456	3.905
13-Hayvan sermayesi(TL000)	602.142	419.333	200.600	373.950
14-Yem masrafları(TL000)	163.193	134.905	48.978	101.790
15-Kaba yem(TL 000)	92.962	71.355	23.549	55.015
16-Kesif yem(TL 000)	70.231	63.550	25.329	46.236
17-Aktif sermaye(TL 000)	1.735.642	4.723.633	1.197.278	1.914.655
18-GSUD(TL 000) *	788.823	518.846	186.236	447.033

* Hayvansal üretimdeki gayri safi üretim değeri

Başarılı işletmelerde süt veriminin fazla olması, kaba ve kesif yemlerin uygun oranlarda hayvan beslenmesinde kullanılması, başarısız işletmelerin ise kısmen de olsa kullandıkları kesif yemin bilinçsiz kullanılmasının bir göstergesidir (Kriter, 15, 16). İşletme büyüklüğü arttıkça, işletmenin saf kârı da artmaktadır. İşletmeler süt sığırıcılığı faaliyeti yanında başka tarımsal faaliyet kollarıyla da uğraşmaktadırlar. Tarım işletmelerinde verimliliği etkileyen ve işletmelerin entansitesinde önemli rol oynayan işletme büyüklüğü, başarılı işletmelerde, 229.3 dekar, başarısız işletmelerde 153 dekar olup, genel ortalama ise 223.5 dekar'dır (Kriter 10). Tarım alet ve makinalarının verimli çalışabilmesi ve işgücü kaybının en aza indirilmesi için ortalama işletme ve ortalama parça büyüklüğünün yeter miktarda olması gerekir. İşletmelerin aktif sermaye bakımından durumları; başarılı işletmelerde 1.735.642.000.TL,

orta işletmelerde 4.723.633.000.TL, başarısız işletmelerde 1.197.278.000.TL'dir (Kriter 17). Orta işletmelerdeki aktif sermayenin fazla olması, işletmelerin arazi varlığı ve bitki sermayesinin fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer bir husus ise arazi değerlerinin yüksek olamasıdır. Bina ve diğer tesislerin değeri, tam kapasiteden yararlanıp yararlanılmamasına bağlıdır. Başarılı olanlarda tarım arazilerinin sulanması, birim alanda yüksek verim alınması genel olarak aktif sermayenin yüksek oluşmasından kaynaklanır. Başarılı işletmelerde birim alana düşen değişken masrafların yüksek bulunması, bu işletmelerin daha entansif çalışmasının bir göstergesidir (Kriter 14). İşletmelerde kullanılan işgücü, başarılı işletmelerde, başarısız işletmelerden daha fazla emek ve işgücü şeklinde olmuştur (Kriter 9). Nitekim, birim alana düşen masraf ve yabancı işgücü masrafları başarılı işletmelerde, başarısızlara göre daha yüksektir (Kriter 4). İşletmelerde aile işgücü kullanımının atıl kaldığı söylenebilir. Başarısız işletmelerin daimi işçi kullanmadıkları gözlenmiştir. Gayri safi üretim değerini etkileyen önemli faktörler işletmedeki süt satış fiyatı ve inek başına verimdir (Kriter 5, 6). Ayrıca işletmede kullanılacak girdiyi ucuza sağlama, rasyonel hareket etme ve elde edilen ürünlerin uygun fiyatlarla satılması kârlılığı yükseltmektedir. İncelenen işletmelerde, bölgedeki işletmelerin yapılarının öğrenilmesi ve gelirlerinin artırılabilmesi için grup analiz metodu ile işletmeler başarılı ve başarısız kriterlerle incelenmiş ve işletme yapıları ortaya konulmuştur.

Bu çalışma, işletmeler arasında başarı ölçüsü bakımından büyük farklılıkların olabileceğini ve başarısız işletmelerin maliyet düşürücü tedbirlerin alınmasının gerekli olduğunu ortaya koymaktadır.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma, Şanlıurfa merkez ilçede süt sığırcılığı yapan işletmelerin grup analiz metoduyla, ekonomik durumlarını incelemek ve süt üretim maliyetini hesaplamak ve süt ineği başına düşen saf kârı tesbit etmek amacıyla yapılmıştır. Şanlıurfa merkez ilçede yirmi işletmeden doğrudan mülakat ve anket metodu ile toplanan materyaller üzerinde çalışılmıştır. Elde edilen süt işletmelerine ait döküman ve veriler grup analiz metodu ile değerlendirilmiştir.

Etüd edilen işletmelerde ekonomik sonuçlar itibariyle incelenen üretim dönemine ait toplam gayri safi hasılanın yüzde 86.3 'ü süt satış, yüzde 13.9 'ü gübre ve buzağı satışı sonucu sağlanan gelirlerden oluşmaktadır. İşletmelerin grup analiz kriterine göre, bir kilogram sütün maliyeti başarılı işletmelerde 3.407 TL, işletmeler ortalaması 3.905 TL. ve buna karşın başarısız işletmelerde 4.000 TL olduğu tespit edilmiştir. Diğer önemli bir husus da inek adedidir. Başarılı işletmelerin % 56.5'i 15.4 süt ineğine, % 27.3 'ü ise 4.5 süt ineğine sahip işletmelerdir.

İşletmeler cesamet(süt ineğinin sayısı) itibariyle, küçük işletmeler sınıfına olup, işletme organizasyonu, üretim tekniği ve sermaye kompozisyonu bakımından da bozuk ve ilkel bir yapıya sahiptirler. Gerek bu durum, gerekse işletmelerin daha ziyade dışardan satın alınan ve satış fiyatı yüksek ancak besleme değeri düşük olan yemler, süt üretim maliyetini artırmaktadır.

Araştırmada tespit edilen diğer önemli bir husus da, üretilen sütün kalitesinde bir farklılık olmamasına rağmen, piyasada farklı fiyatlarla satılmasıdır. Başarılı gruptaki işletmelerde üretilen sütün ortalama fiyatı 11.357 TL/kg üzerinde satılırken, başarısız gruptaki işletmelerde üretilen sütün kilosu ise 10.000 TL'den satılmaktadır.

Bu durum daha ziyade, işletmelerin pazarlama organizasyonu bakımından farklı yapıya sahip olmalarından ve piyasa koşullarını iyi bilemediklerinden kaynaklanmaktadır.

Hayvancılık, ülkemizde sosyal ve ekonomik açıdan önemini korumaktadır. Hızla artan nüfusumuzun hayvansal gıda maddelerinin karşılanması ve ülke ekonomisine katkısı açısından hayvancılık sektörü önemlidir. Kırsal alandaki, nüfusun istihdamı, sanayiye hammadde ve ihracata katkıda bulunması gibi nedenlerden dolayı tarım ekonomimize önemli faydalar sağlamaktadır.

Bu bulguların ışığı altında araştırma bölgesi, süt işletmelerin geliştirilmesi ve süt üretiminin desteklenmesi için aşağıdaki tedbirlerin alınmasının uygun olduğu sonucuna varılmıştır.

Bölge süt işletmeleri, kademeli olarak ihtisaslaşmaya ve ideal süt işletmesi modeline yaklaşmalıdır.

İnek başına düşen ortalama süt verimini artırıcı tedbirlerin alınması, grup yemlenmesinin daha düzenli yapılması, bakım, sağım ve kültürel tedbirlerin zamanında yapılması gerekir.

İnek başına düşen işgücü masraflarının azaltılması için daha az işgücüne ihtiyaç duyulacak. Ahır planlaması ve yemlemede zaman kaybının önlenmesi için çalışmalar yapılmalıdır. Ailelerdeki fazla işgücü başka sahalarda (diğer tarım sahaları hizmet ve endüstri sektörü) değerlendirilmelidir.

Hayvanların beslenmesi; yaşama, büyüme, çoğalma çağlarında, verim devresinde ayrı ayrı planlanmalıdır (Gülten 1971).

İşletmelerin cesamet itibariyle büyümeleri için işletmelerde ortalama 15-20 baş sağmal ineğe yer vermeli ve geliştirilmiş üretim teknolojisini uygulayabilmek bakımından bu rakamlar yükseltilmelidir.

Hayvan sağlık hizmetlerini daha iyi işler hale getirilmeli ve üreticilere hayvan hastalıkları ile mücadele teknikleri öğretilmelidir.

Hayvancılığın ileri olduğu köylerde hayvan yetiştirme birlikleri, üretim birlikleri ve mahalli kooperatifler kurulmalı ve kurulmuş olanlar geliştirilmelidir (Bıyıkoğlu 1969).

Tüm satınalma ve satış işlerini kapsıyacak bir pazarlama organizasyonu geliştirilmeli bu organizasyonda, süt işletmeleri, besi yapan işletmeler, yem üretimi yapan firmalar, süt ve mamüllerini işleyen endüstri, kredi kurumları arasında zincirleme bir bağ ve menfaat ortaklığı beraberliği düşünülmelidir.

Süt üretiminin, üreticinin ve yetiştiricinin ülke ekonomisi içinde yerini alabilmesi için, dengeli bir koruma ve değişen şartlara uyum sağlamada etkin politik tedbirler alınmalıdır.

KAYNAKLAR

- 1- Abay, M., 1974, Ziraat İşletmeciliğinde Kullanılan Önemli Analiz Metodları, E.Ü.Z.F. Ziraat Ekonomisi ve İşletme İlim Kürsüsü, İzmir
- 2- Açıl, A.F., İnan, İ.H., 1976 Eskişehir Merkez ve Alpu Ovası Tarım İşletmelerinde Süt Maliyetleri ve Bunı Etkileyen Faktörler. A.Ü.Z.Fakültesinin Yıllığı, 26.3, 401-403, Ankara
- 3- Açıl, A.F., 1980, Tarım Ekonomisi A. Ü. Z. F. Yayınları N0: 721 A Ü Basımevi s.610, Ankara
- 4- Açıl, A.F., Demirci, R., 1984, Tarım Ekonomisi Dersleri A.Ü., Ziraat Fakültesi Yayını., 880, Ankara.
- 5- Aksoy ve ark., 1986, Tarımsal Ekonomik Yapı, Güneydoğu Anadolu Projesi Tarımsal Kalkınma Sempozyumu, Ankara Üniversitesi Basımevi s.613, Ankara
- 6- Aksöz, İ., 1971, Devlet Çiftliklerinde Hayvancılığın Ekonomik Durumu ve Hayvan Mahsülleri Maliyeti, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum
- 7- Anonymous., 1971, Toprak-Su Genel Müdürlüğü, Urfa ili Toprak Kaynağı Envanter Raporu Yayını No: 224, Ankara
- 8- Anonymous., 1981, Köy Hizmetleri İl Müdürlüğü Köy Envanteri Etüdü 17-18 Şanlıurfa
- 9- Anonymous, 1988, Her yönü ile Şanlıurfa yılığı, Ofset baskı Özel İdare Yayını, 1-85, Şanlıurfa
- 10- Anonymous, 1990, Köy Hizmetleri Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü Araştırma Raporları Genel Yayın N0: 66-42, Şanlıurfa
- 11- Anonymous, 1992, Tarım İl Müdürlüğü Tarla Ürünleri Kesin Ürün Karnesi, Şanlıurfa.
- 12- Aras, A., İzmirli, R., 1976 İzmir Şehir Yöresinde Ahır Sütçülüğü Yapan İhtisaslaşmış Süt işletmelerinde Seçilen Bir Grubun Ekonomik Yönünde İncelenmesi ve Üretim Maliyeti, E. Ü. Z. F. Yayınları, No: 279, Bornova-İzmir
- 13- Ayyıldız, T., 1978, Erzurum İli Köy İşletmelerinde İnek Sütü Maliyetleri A. Ü. Z. F. Yayınları No: 244, Erzurum
- 14- Ayyıldız, T., Yavuz., F., 1988, Ziraat İşletmelerinde İnek Sütü Maliyetleri, Doğa Tarım ve Ormancılık Dergisi, c.12, sayfa 3, s.1-321, Ankara
- 15- Bansode, S.D., Lehar, N.S., 1983, A Study Of The Cost Of Buffaloes In Kolhapur Region (Dair Science Abstracts, Volume 8. No:11) Kalhapur, Hindistan
- 16- Bıyıkoglu, K., 1969, Türkiye'de Hayvancılık ve Hayvancılık Sahasındaki Bazı Çalışmalar, A. Ü. Basımevi, 21-22, Erzurum
- 17- Carles, R. ve P. Marsal, 1969, L'analyse Factorielle, Cahiers de L.I.G.E.R. Paris.
- 18- Cordonnier, P. ve Ark., 1970, Economie de L'entreprise Agricole ed, Cujas. Paris.
- 19- DIE, 1982, Tarımsal Yapı Üretim Başbakanlık DİE Matbaası, Ankara

- 20- DİE, 1986, Genel Nüfus Sayımı, 1985, İdari Bölünüş DİE Matbaası Yayını 1416, Ankara
- 21- DİE, 1990, Tarımsal Yapı ve Üretim DİE Matbaası Yayını 1416 Ankara
- 22- DMİ, 1974, Genel Müdürlüğü Meteoroloji Bülteni, Ankara
- 23-DMİ, 1974. Meteoroloji Bülteni Ortalama Ekstrem Sıcaklık ve Yağış Değerleri, Ankara
- 24-DMİ, 1929-1990, Şanlıurfa Araştırma Enstitüsü Koruklu Talat Demirören Araştırma İstasyonu Çok Yıllık Değerleri, Şanlıurfa
- 25- Erkuş, A., Demirci, R., 1985, Tarımsal İşletmecilik ve Planlama, A.Ü. Ziraat Fakültesi Yayını. 944., Ankara.
- 26- Erkuş, A., 1989, GAP Toprak İnsan ilişkilerini Düzenleme Politikaları, GAP'ta Tarım - Tarıma Dayalı Endüstrileri ve Finansman Sempozyumu s.113-326, Şanlıurfa
- 27- Esen, A. R., Akın. U., 1978, Süt sığırcılığı İşletmelerde Verimlilik ve Ekonomik Analizleri, Ankara
- 28- Fidan, H., 1992, Çorum İlinde Sığır Yetiştiriciliği Yapan Tarım İşletmelerin Ekonomik Analizi ve Hayvansal Ürünlerin Maliyet Unsurların Araştırılması, A. Ü. F. Basımevi Yüksel Lisans Tezi, Ankara
- 29- Gülten, Ş., 1971, Doğu Anadolu Hayvan Eti, Üretimi Tüketim ve Pazarlama Analizleri A. Ü. Z. F. Yayını, A. Ü. Basımevi, 530, Erzurum.
- 30-İnan, İ. H., 1992, Tarım Ekonomisi, Hasad Yayıncılık, Tekirdağ.
- 31- Kahya, C., 1982, Entansif Süt Üretimi Projelerin İzmir Bölgesindeki Uygulamaların Ekonomik Yönde Değerlendirmesi (Doğu Türk Veterinerlik ve Hayvancılık Dergisi c.10, s.2). İzmir.
- 32-Karaçaltı, M. S. 1993, Yem Kayıplarının Kontrolü, Yem Magazin Dergisi Ekim Sayısı, s.20-22 Ankara
- 33-Karagölge, C. 1973, Arazi Tasarruf Şekillerine Göre Erzurum İlinde Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi A.Ü.Z.F. Yayınları No:313, s.40, Erzurum.
- 34-Karlı, B. 1991, GAP Alanında Tarımsal Kredi Kullanımı ve Gelecekteki Kredi İhtiyacının Saptanması Üzerine Bir Araştırma (Basılmamış Doktora Tezi), Adana.
- 35-Kıral, T., Rehber, E., 1986, Hayvansal Ürün Maliyetlerinin Hesaplanması, Batı Anadolu Bölgesi I. Hayvancılık Semineri, s.278-290. Antalya.
- 36-Marsal, P. 1973, Methodes D'analyse Statistique des Entreprises Agricoles, İ.N.R.A. Paris.
- 37- Öztan, G., 1974, Urfa İklimi Devlet Meteorolojî Genel Müdürlüğü, Ankara
- 38-Yurdakul, O., 1976, Adana Merkez İlçesi Tarım İşletmelerinde Süt Sığırcılığının Ekonomik Analizi, Ç. Basımevi, Adana
- 39- Yavuz., F., 1987 Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ziraat İşletmelerinde İnek Sütü Maliyetleri Üzerine Yüksek Lisans Tezi 1, 375, Erzurum.